ARH Diss. B-25695

Tartu Riikliku Ülikooli

NSV Liidu ajaloo kateeder

V.Mieväli

Ümberasumisliikumine Eestis 1880-ndatel aastatel

(kaasaegse ajakirjanduse põhjal)

Diplomitöö.

Juhendaja A.VASSAR

TRÜ NSV Liidu ajal. kat.
Inv. nr. 2107.

Tallinn 1968

EESSÕNA.

188o-ndail aastail intevsiivistunud ümberasumisliikumine oli seotud eesti põllumajanduse üleminekuga kapitalistliku arengu teele. "Niipea kui kapitalistliik tootmine on vallutanud põllumajanduse või sedamööda, kuidas ta seda vallutab, väheneb nõudmine põllutöölistele absoluutselt." [1] Tekkinud olukord sundiski eesti külast liigseid inimesi lahkuma ja otsima tööd ning maad teistest Venemaa kubermangudest.

Käesolevas töös on väljarändamise käsitlemisel peamiste allikatena kasutatud kaasaegset ajakirjandust. Statistilisi andmeid on antud teema käsitlemiseks võetud Haruzini tööst "Крестьянское землевладение в Эстляндской губернии" ja Brusnikini tööst "Переселенческая политика царизма в конце XIX века.". Haruzini töös on antud põhjalik ja ulatuslik ülevaade talurahva olukorrast Eestimaa kubermangus, võrreldud siinseid maa- ja renditingimusi teiste Venemaa kubermangude tingimustega. Haruzin väljendas oma töös kodanlik-demokraatlikke seisukohti maaküsimuses ning õigustas talurahva ümberasumist.

Otseselt 8o-ndate aastate ümberasumisliikumist Eestis puudutavaid käsitlusi kahjuks pole, seetõttu puudub võimalus töös tehtud järelduste ja kokkuvõtete kontrolliminseks. Ajalehed annavad küll antud küsimuse valgustamisel

1) K.Marks, Kapital, 1 kd., lk. 558.

väga ulatuslikku ja huvitavat materjali, kuid see materjal jääb võrdlemisi subjektiivseks, sest ta sõltub kirjasaatjate täpsusest ja suhtumisest valgustatavasse küsimusse. Mis puutub väljarändamisse Eestist, siis seda käsitlevaid ajalehe heteateid oleks võimalik kontrollida vaid arhiividokumentide põhjal, kuid käesoleva teema laiendamine arhiivimaterjalide kasutamisega polnud diplomitöö kirjutamiseks ette nähtud ajaga võimalik. Nagu märkis Šahhavskoi, puudusid kuni 1884.aastani isegi kuberneri kantseleiil täpsed andmed väljarändamise ulatuse kohta. Neid ajaleheteateid, mis käsitlesid väljarännanute olukorda kohtadel (Suhhumis, Krimmis), oli võimalik kontrollida esimeste väljarändajate isiklike mälestuste ja päevikute põhjal, mis asuvad Eesti NSV Riiklikus Ajaloomuuseumis, fond 284. Selle võrdluse põhjal võib öelda, et olukorda kohtadel kajastasid küllaltki objektiivselt "Sakala" ja "Virulane".

Kodanlik-klerikaalse suuna seisukohti kajastasid 80ndail aastail "Olevik" ja "Eesti Postimees". Väljarändamisse suhtusid nad eitavalt, sageli vältisid väljarändamisse puutuvate materjalide avaldamist või avaldasid sageli ka vaid halbu teateid olukorra kohta kohtadel, püüdes takistada väljarändamistuhina kasvu, et hoida odavaid töökäsi kohtadel. Võrreldes "Olevikk " ja "Eesti Postimehe" veergudel toodud materjale ENSV Riikliku Ajaloomuuseumi fond 284 materjalidega võib öelda, et nimetatud ajalehed olid ümberasumise suhtes reaktsioonoliselt meelestatud.

Ümberasumise küsimusi on käsitlenud ka N.Köstner oma töös "Rahva arvu ~~juurde~~kasvamine Eestimaal", sidudes eriti ulatuslikku väljarändamist Virumaalt sealse kõrge rahvax loo-

muliku juurdekasvuga. Neid N.Köstneri seisukohti on antud töös kasutatud väljaränd amise lähtekohtade analüüsi puhul. Mõningaid andmeid ümberasumise kohta annab ka J.Meomutteli töö "Eesti asunikud laialises Vene riigis". Seal toodud andmed haaravad aga mitut aastakümmet ja 80-ndate aastate kohta eriti palju materjali ei anna.

Mis puutub töös kasutatud materjale, eriti ajalehti, siis peab tunnistama, et väljaränd amisse puutuv materjal ~~pole ei~~ pole ei täielik ega ka eriti usaldusväärne. Ühe allikana antud küsimuse käsitlemisel on aga ajakirjandus hinnatav seetõttu, et ta annab palju niisuguseid andmeid, mida pole leida arhiividokumentidest ega ka kusagilt mujalt.

UMBERASUMISE DÜNAAMIKA JA LÄHTEPAIGAD EESTIS 80-NDATEL AASTATEL.

Ajavahemik 19.sajandi 60-ndaist aastaist 80-ndate aastateni oli Eestis suurte muudatuste aeg maa majanduslikus elus. Intensiivsemalt kui varem toimus kapitalismi edasitung maa majanduselus. Kapitalismi teele asus ka talumajandus: taludeostu ja raharendi levik olid selle ilmekaiks näitajaiks. Kuid kogu sajandi 2. poole kestel jäid majanduse arengu pidureiks tugevad pärisorjuse jäänused, eelkõige aadli suurmaavaldus ja talurahva seisuslik mittetäieõiguslikkus.

Sajandi keskpaiku hakkas kiiresti kasvama raharendi osatähtsus, sest see andis mõisnikele osa kapitalist, mida nad vajasid oma suurmajandite kapitalistlikeks ettevõteteks muutmiseks. Kuna mõisnikud tahtsid aga ka edaspidigi kasutada talupoegade teotööd, siis ei kiirustanud nad eriti täielikule raharendile üleminekuga. Sajandi 60-70-ndail aastail säilitasid mõisnikud teorendi kvoodi ja kuuendikumaadel ning üleminekuna raharendile kasutasid segarenti, mis oli talupoegadele laostav, või sundisid talupoega vastu tahtmist nõustuma teotegemisega.[1] Eriti visalt püsisid teorendi jäänused Põhja- ja Lääne-Eestis ning saartel.

---

1) Põhijooni, lk.120.

Veelgi suuremaid summasid kui raharendi kaudu, said mõisnikud talurahvalt välja pressida maade müümise teel. Talude ostmise eelduseks oli teatud akumulatsioon talurentnike juures, seetõttu said talusid osta eelkõige vaid suurte rendikohtade rentnikud, kes kasutasid palgalist tööjõudu, tootsid turu jaoks ja omasid ülejääke. Suuremad talukohad olid ka suhteliselt odavamad. Väiksemate rendikohtade kasutajad, kes sõlmisidki ostulepingu, mässisid end lootusetult võlgadesse ja jäid varem või hiljem ikka kohast ilma. Need talupojad,kes ei suutnud mõisniku poolt müügile määratud kohti osta, või pidid talu oksjoni tõttu sealt lahkuma, muutusid vabadikeks,põllutöölisteks või otsisid ~~tõö~~- tööd linnas.

7o-ndate ja 8o-ndate aastate vahetusele on iseloomulik talurahva viletsuse suurenemine. Enamik talupoegi oli lootusetult võlgadesse mässitud ning maata talurahva hulk kasvas pidevalt. Maa ostuhinnad hakkasid kaubandusliku põllumajanduse edasiarenemisel peagi kiiresti tõusma.Kui 1871-1875.aastail oli Eestimaal 1 tiinu talumaa keskmine hind 4orbl.22kop., siis 1881-1885.aastail tõusis see juba 66 rbl. 4kopikani.[1] Rööbiti maahindadega tõusid ka rendihinnad.

Talupoegade maapuudus Eestis kutsus esile väljarändamise vabadele kroonumaadele teistes Venemaa kubermangudes. 8o-nendate aastate algul kasvas tung ümberasumiseks märgatavalt.

---

1) Eesti NSV ajalugu,2.kd.,lk.19o.

Kuni 1881.aastani puudusid seadused, mis oleksid reguleerinud talupoegade väljarändamist. Balti-saksa mõisnikud, kes väljarändamises nägid odava tööjõu äravoolu, püüdsid seda igati takistada. V.I.Lenin on seda iseloomustanud järgmiselt:"Kui mõisnikule oli vaja nõrku ja mittetugevaid talupoegi odavate töökätena, püüdis valitsus igati pidurdada ümberasumist ja jätta elanikkonna ülejääk kohapeale. Kuid vähe sellest; ta võitles ümberasumise vastu ja sellesamaga püüdis sulgeda seda kaitseventiili..."[1]

Pööre ümberasumispoliitikas toimus 7o-8o-ndate aastate vahetusel, teise revolutsioonilise situatsiooni olu - korras Venemaal. "...tolleaegse elanikkonna loomulik iive areneb edasi, ajad muutusid, tõusis proletariaadi ja nälgiva talurahva kõuepilv kõigi selle tagajärgedega,"[2] märgib V.I.Lenin. Talupoegade rahutused ja nende kindel veendumus - saada tasuta hingemaad, viis valitsuse ümberasu - mise reklaamimisele ja ergutamisele. Kuna nähti, et rahvas tasuta hingemaa saamise mõttest ei loobu, leiti kõige kasulikum olevat liigsed ja kõige mässulisemad ümber asustada.[3] 1o.juulil 1881.aastal välja antud seaduse põhjal lubati väljarännata maata või vähese maaga talupoegadel. Et vältida talupoegade massilist väljarändamist, lubati külakogukonnast lahkuda vaid 1/2 hingedest. Kogukonnast lahkumist kergendas nüüd see, et enam ei nõutud uude kohta vastuvõtmise kohta lepingu esitamist.[4]

---

1) V.I.Lenin,Teosed,18.kd.,lk.74.

2) Sealsamas.

3) Брусникин,lk.28.

4) Sealsamas,lk.29.

Küll aga seati lubade andmisel tingimuseks, et luba antakse vaid juhul, kui talupoja majanduslik olukord seda nõudis. Selline küsimuse asetus avas tee võimude omavolile. Ilmselt seetõttu, nagu nähtub kasutatud ajalehtede andmeist, väljarändamine Eestis 1881-1883.aastal eriti massilisi ulatust ei saanud.

Neil aastail esineb väljarändamist peamiselt Põhja-Eestist = Harju- ja Virumaalt. Teateid on ka Lääne-, Järva ja Viljandimaa talupoegade väljarändamisest. 1880-1883. aastate ajaleheteadetes arvulised andmed puuduvad peale teate Viljandimaa Pilistvere kihelkonna Kabala valla kohta, kust 1883.aastal mitukümmend leibkonda olevat Kaukaasiasse rännanud.[1]

Selle perioodi kohta saab aga andmeid parun Wrangelli poolt kuberner Polivanovi palvel koostatud kirjutisest, kus statistiliste andmetena Eestimaa kubermangu väljarändamise kohta on antud:

1880.a. - 66
1881.a. - 60
1882.a. - 59 [2]

1882.aastaga andmed lõpevad. Pole ka teada, kas antud arvud märgivad hingi või perekondi, märgitud pole ka kust nad lahkusid ja kuhu välja rändasid. Kui neid arve pidada antud aastatel välja rännanud inimeste arvuks ja 1883. aasta kohta lugeda ligikaudseks ka 60 inimese lahkumine,

---

1) Olevik, 1883.a., nr.46.

2) Архив Шаховского, 2.kd., lk.7.

võib öelda, et perioodil 1880-1883.aastani rändas Põhja-Eestist välja ca 245 inimest. Lõuna-Eesti kohta samast perioodist ametlikke andmeid ei ole, võib aga oletada et väljarändamine toimus neil aastail mõlemalt alalt võrdselt. Seega lahkus Eestist kokku ca 400-500 inimest, aastas keskmiselt 100-125.

Peale 1884.aasta määrust väljarändajate soodustatud transpordi kohta raudteedel, väljarändamine Eestist intensiivistus. Peamisteks väljarändamise piirkondadeks jäid endiselt Virumaa ja Harjumaa, väljarändamist esines massiliselt ka Pärnu- ja Viljandimaal ning väiksemas ulatuses ka ~~kr~~ Läänemaalt Vormsi saarelt ja Hanila kihelkonnast. 29 väljarändamisteate kohta 1884.aastal on arvulisi andmeid toodud 9 juhul. Nii teatatakse Harjumaa kohta, et veebruarikuus lahkus Kuusalu kihelkonna Kolga vallast 10 perekonda[1] ja sügisel veel 242 inimest ühel [2], 150 inimest teisel[3] ja 82 täiskasvanut ning 26 last kolmandal korral.[4] Rapla kihelkonnast rändas välja 18 perekonda.[5] Teistel andmetel koosnes see 18-perekonnaline grupp Rapla kihelkonna ja Vändra Väljarändajaist.[6]

Pärnumaalt oli aasta alguskuudel ühe piletisoldati juhtimisel lahkunud 800 inimest.[7] Hiljem oli sealt läinud veel 3 perekonda.[8]

))

---

1) Olevik,1884.a.,nr.5. - 2) Eesti Postimees,1884.a.,nr. 45. - 3) Olevik,1884.a.,nr.45. - 4) Olevik,1884.a.,nr.45.- 5) Perno Postimees,1884.a.,nr.10. - 6) Sakala,1884.a., nr.15. - 7) Virulane,1884.a.,nr.9. - 8) Sakala,1884.a., nr.31.

Viljandimaalt teatatakse,et Pilistvere kihelkonna Kabala ja Kõo vallast lahkus veebruarikuu lõpus 48 inimest.[1] Seega 1884.aasta kohta toodud andmete põhjal lahkus 31 perekonda ja 1348 inimest. Väljarändajate perekonna keskmiseks suuruseks oli 3 inimest,[2] kokku võib oletada siis 145o inimese lahkumist. Kuna arvulisi andmeid on vaid 31% ajaleheteadete kohta, võib tõenäoliseks pidada ca 455o inimese väljarändamist 1884.aastal.

Alates 1884.aastast on olemas andmeid väljarändajate kohta ka kuberneri kantseleis, sest sealt hakati võtma tõendeid soodustatud tingimustel sõitmiseks raudteel. 1884.aasta kohta on loemas järgmised andmed:

1) 26. juuni - 3o perekonda
2) 3o.juuni - 4o "
3) 3o. juuli - 24 "
4) 8. aug. - 5 "
5) 9. aug. - 3o "
6) 23. aug. - 62 "
7) 19.sept. - 3o "
8) 16. nov. - 62 "
9) 13.dets. -165 " 3)

Need andmed on vaid Kaukaasiasse ümberasujate kohta. Nende põhjal on teada kokku 448 perekonna, seega ligikaudu 135o-14oo inimese lahkumine. Andmed kuberneri kantseleis algavad aga alles juunikuust, väljarändajate põhi -

---

1) Kündja,1884.a.,nr.15,Eesti Postimees,1884.a.,nr.1o.-
2) Arvutused väljarändajate perekonna suuruse(keskmise) leidmiseks on tehtud AM,fond 284,s.-ü.nr.1 toodud 1882., 1883. ja 1884.aastal Suhhumi lähedale elama asunud eesti perekondade nimekirjade põhjal. Lk.1-19 on toodud 119 perekonna nimekirjad, kus kokku oli 354 inimest. -
3) Архив Шахобского,2.kd.,lk.8.

mass lahkus aga enamasti kevadeti, peamiselt jürikuul enne ja peale jüripäeva, seepärast võib arvata, et aasta 1.poolel tunduvalt rohkem inimesi lahkus. Kuna "Kündja" teateil olevat ainuüksi Kaukaasiasse aastail 1881 - 1884 välja rännanud mitu tuhat eestlast,[1] siis 1884.aasta väljarändajate üldarvuna võib 4ooo ümnagi usutav olla.

Väljarändamine saavutas kogu Venemaal suure ulatuse. Talupojad lahkusid mõisamaadelt. "...elanikkond põgenes igasse ilmakaarde sellest pärisorjapidajate viimaste võsukeste soojast pesast," [2] nagu märkis V.I.Lenin.

Nii ulatuslik väljarändamine, mis viis töökäte vähenemisele ja sellega seoses palkade tõusule põllumajanduses ning rendihindade langemisele, hirmutas mõisnikke. Kui 1884.aastal sai siseasjade ministriks Tolstoi, oli vabal väljarändamisel lõpp. Ümberasumist peeti lubatavaks vaid 7 mustmullavööndi kubermangust, 3 väike-vene ja 2 Volga-äärsest kubermangust.[3]

Ka Eestis saavutas väljarändamine nii suure ulatuse, et "Eesti Postimehe" teateil "Ülemal pool väljarändamisest mitte hääd meelt ei ole,"[4] ja jätkus 1885.aastal sama hooga.

Virumaalt on 1885.aastal 3teateid väljarändamise kohta niisama palju kui 1884.aastal, kusjuures 5 teates 6-st tuuakse ka arvulisi andmeid. Märtsikuust on teada 5o perekonna väljarändamine.[5] Aprillis teatatakse 5o Rakvere

/

---

1) Kündja,1884.a.,nr.21. - 2) V.I.Lenin,Teosed,13.kd., lk.222. - 3) рус к ,lk.31. - 4) Olevik,1884.a.,nr.17.- 5) Sakala,1885.a.,nr.18.

kandi hinge lahkumisest Tallinna kaudu koos 25o välja-rändajaga mujalt.[1] Jüripäeva eel, 22.aprillil, kasvas väljarändajate arv tohutult. Virumaalt lahkunud looo inimese jaoks vajati 17 raudteevagunit, millest 1o vagunit rändajate ja 7 nende kraami jaoks vaja läks.[2] Peale jüripäeva oli Rakverest veel 5oo inimest lahkunud,kes 27. aprillil raudteel Moskvasse jõudsid.[3] Maikuus teatas Rakvere kohalik leht, et seal ümberkaudse rahva seas väljarändamine ikka edasi kestvat ja mõnel pool pidi juba töölistepuudus kätte tulema. Nii on teada 5.maist jällegi 5 vagunitäie inimeste lahkumine,[4] keda olnud 15o hinge.[5] Kokku lahkus Virumaalt 1885.aasta 1.poolel 17oo inimest ja 5o perekonda,kokku vähemalt 185o inimest.

Harjumaalt on samal aastal andmeid 4 väljarändajate grupi lahkumise kohta, millest 3 kohta on ajalehtedes ka arvulised andmed. Hageri kihelkonnast lahkus 2o inimest.[6] 18.aprillil Tallinnast lahkunud 3oo inimese seas oli 5o inimest Rakvere kandist,[7] ülejäänute kohta võib arvata, et nad Tallinna ümbruse Harjumaa kihelkondadest olid. Jüripäeval lahkus inimesi Kuusalu kihelkonna Kolga vallast, seekord 6o perekonda.[8] Harjumaalt lahkunute arvuks 1885. aasta 1.poolel võb lugeda ligikaudu 5oo.

Läänemaalt lahkus 1885.aastal ajaleheteadete põhjal inimesi 3 korral. Veebruaris läks teele esimene grupp , kus hilisemate teadete järgi olnud 7o inimest.[9] Veebrua-

---

1) Eesti Postimees,1885.a.,nr.17. - 2) Sakala,1885.a.,nr. 19 ja 21. - 3) Virulane,1885.a.,nr.18. - 4) Virulane,1885. a.,nr.21. - 5) Sakala,1885.a.,nr.21. - 6) Virulane,1885. a.,nr.1o. - 7) Eesti Postimees,1885.a.,nr.19. - 8) Olevik, 1885.a.,nr.19. - 9) Virulane,1885.a.,nr.21.

ri lõpul olnud väljarändamist ka Küllamaa kihelkonnast. 22.märtsist on aga kuberneri kantseleis palve,et Saraatovi kubermangu lubataks asuda 88 perekonnal Haapsalu kreisist (arvatavasti Suuremõisast Hiiumaalt).[1] Millal nimetatud perekonnad välja rändasid, pole teada, arvata võib aga, et neile luba selleks anti. Seega lahkus Läänemaalt 1885.aasta 1.poolel 7o inimest ja 88 perekonda, s.o. ligikaudu 35o inimest.

Samal aastal teatatakse Pärnumaal väljarändamisest 3 juhul. Vändrast Lelle vallast lahkus mitu perekonda märtsikuul.[2] Jürikuul lahkusid mõned Vändrast pärit perekonnad aurulaeval "Fellin", et Riia kaudu sise-Venemaale edasi sõita.[3] Ka Saarde kihelkonnast oli samal aastal kuulda väljarändamist. Arvulised andmed Pärnumaa väljarändajate kohta aga puuduvad.

Viljandimaa Põltsamaa kihelkond oli varasemail aastail väljarändamisest enamasti kõrval seisnud, kuid 1885. aasta suvel teatatakse, et väljarändamise tuhin sinnagi olevat jõudnud ja mitmed perekonnad Vana-Põltsamaa ja Pajusi vallast olevat lahkunud.[4] Teada on ka 3o ~~3m~~ perekonna lahkumine Suure-Jaani kihelkonnast.[5]

Tartumaalt lahkus sel aastal inimesi vaid Puhjast. Huvitav on aga märkida,et huvi väljarändamise vastu kasvas Tartumaal tunduvalt. Niisaadeti Tähkvere vallast 3 meest Suhhumi õnnemaad taga otsima.[6] Laius-Tähkvere val-

---

1) Архив Шахобского,2.kd.,lk.1o. - 2) Virulane,1885.a., nr.1o. - 3) Perno Postimees,1885.a.,nr.18. - 4) Eesti Postimees,.885.a.,nr.27. - 5) Meelejahutaja,1885.a.,nr.25.- 6) Olevik,1885.a.,nr.13.

last ja Avinurme vallast, kus varasemal ajal üldse väljarändamist ei esinenud, saadeti samuti Suhhum-Kaleesse 2 saadikut, kes 2oo inimese nimel maad pidid vaatama.[1)]

Sellega 1885.aasta ajaleheteated ka piirduvad. Kokku on mainitud 2o väljarändamisjuhtu, millest arvulisi andmeid sisaldavad 11. Nende põhjal lahkus

Virumaalt	185o inimest
Harjumaalt	5oo "
Läänemaalt	35o "
Pärnumaalt	?
Viljandimaalt	9o "
Tartumaalt	?
kokku	279o inimest

Arvulisi andmeid on ligi 6o% ajalehtedes avaldatud väljarändamisteadete kohta. Põhiliselt on need aasta 1. poole ja peamiste väljarändamispiirkondade kohta. Aasta 2.poolel oli väljarändamist kindlasti vähem ning kogu aasta kohta võiks ligikaudseks pidada 4ooo inimese lahkumist.

1885.aasta 1.poole kohta olid kuberneri kantseleil järgmised andmed(need on vaid Kaukaasiasse Ümberasujate kohta):

1) 25. veebr. - 17 perek.
2) 23. märts - 6 "
3) 14. märts - 4o "
4) 26. aprill - 5 "
5) 27. aprill - 5o " 2)

Seega rändas kuberneri kantselei loal välja 118 perekonda, kus võis olla 36o-4oo inimest. Kuna samaaegselt toimus asumine ka sise-Venemaa ja Peipsi-äärsetesse ku-

1) Valgus,1885.a.,nr.1o.
2) Архив Шахобского,2.kd.,1k.8.

bermangudesse, siis oli väljaränd ajate arv kindlasti mitu korda suurem.

Mõningaid andmeid väljaränd ajate kohta saame ka, kui võrrelda ajalehtedes toodud kokkuvõtteid. Siinjuures toon võrdluseks "Virulases" 1884.aastal toodud andmed, mille aluseks oli võetud Peterburi saksa leht, ja 1885. aastal "Olevikus" avaldatud andmed.

Eestlasi elab	1884.a.[1]	1885.a.[2]
Tobolski kubermangus		
Rõiškovo külas	17o	78o
Soome külas Podenes	18o	
Omi jõe ääres vangiküla s	43o	
Minussinski kubermangus		
Verhnaja Bulankas	86o	91o
Irkutski kubermangus	5o	
Samaara kubermangus		
Bõkovka ja Tõesnovka külas	745	1375
Samaara linnas	11o	
Novo-Ussenski 3 asulas	48o	
Simbirski kubermangus	4oo	
Siinpool Kaukaasia mägesid	148o	152o
Suhhum-Kalee lähedal	5o	14o
Tveri kubermangus	5o	

Neid andmeid võrreldes näeme, et Samaara kubermangus ja linnas kokku on eestlaste arv kasvanud 4o inimese võrra, Ees-Kaukaasias 4o võrra, Suhhum-Kalee piirkonnas ~~1~~ 9o võrra. Need arvud tunduvad küll liiga tagasihoidlikud olevat, sest 1885.aasta kokkuvõttes märgitud paikadesse suundus väljaränd ajate põhimass. Peale selle on märkima-

1) Virulane,1884.a.,nr.12.

2) Olevik.1885.a.,nr.11.

ta hulk kohti,kuhu eestlased sel ajal asusid, eriti lähedased Peterburi ja Pihkva kubermang. Kaukaasiasse suundus neil aastail rahvast õige palju. 1884.aasta lõpul kirjutas "Olevikule" kirjasaatja Audrust:" Kevadest siiani muud polnud kui Suhhum jaSuhhum. Mitmed jätsid meid jumalaga ja asusid teele."[1] 1885.aasta jooksul Suhhumivaimustus kestis. Seepärast tuleb arvata, et Kaukaasiasse siirdujate arv oli tegelikult palju kordi suurem.Isegi kuberneri kantselei andmeil rändas 1884.-1885.aastal sinna 17oo-18oo inimest.[2]

Pikka aega oli kubermangu valitsusel puudunud igasugune ülevaade väljarändamisest, selle ulatusest ja põhjustest. Teatavaks sai see alles peale raudteede kohta käivat määrust, mis anti välja 1884.aastal ning millega väljarändajaile mõningaid soodustusi tehti. Kuid ka siis ei tuntud tõelist huvi ümberasumise ulatuse ja põhjuste vastu. Alles siis kui 1885.aastal mõnedes kohtades ümberasumine nii suure ulatuse saavutas, et seal tööjõust puudust tundma hakati, segas end vahele ka kubermangu valitsus. Avaldati Eestimaa kuberneri teadaanne, milles kuberner teatas, et temale asaadetud sõnumitest olevat ta tähele pannud, et tema "valitsuse alla usaldatud kubermangu maa rahva seas Suhhum-Kalesse väljarändamise tuhin ikka tõuseb. See tuhin on ühe jutu järeldus, mis rahva seas ümberkäimas on ja mille järele noored mehed,kes kroo-

---

1) Olevik,1884.a.,nr.51.

2) Vt. eespool,lk.6 ja lo.

nu teenistuse kutselised on, Kaukaasiasse elama asudes kroonu teenistusest vabaks jäävad ning Kaukaasiasse elama asujaid seal mitmesugused eesõigused ootavad." Kuberner hoiatab kõiki väljarändajaid ja teatab, et levitatav jutt "täitsa ilma põhjuseta on, nii kui ka , et miskisugused nimelised eesõigused väljarändajaid Kaukaasias ei oota."[1] Teatatakse ka, et väljarändamiseks antakse edaspidi luba vaid siis, kui selle Kaukaasia kubermangu või jaoskonna ülema luba on saadud, kuhu rännata tahetakse. Nõutakse ka, et väljarändajad või nende volimehed varem neile lubatud maa üle vaadnud oleksid.

Samad lood on kuulda ka Liivimaa kubermangust."Eesti Postimees" teatab, et väljarändamine nüüd "ülemalt poolt koguni keelatud on." Et rahvast kergemeelsest väljarändamisest tagasi hoida, olevat kubernerihärra poolt üksikutele vallavalitsustele 8. augustil niisugune käsk antud, mis valla- ja mõisapolitseil tuleb rahvale teatavaks teha. Selles on öeldud, et " väljarändamist ülepää ette tulla ei tohi, enne kui väljarändajad selleks luba on saanud, kelle tarvis need, kes välja rännata soovivad, ühe palvekirja Liivimaa kuberneri härra kätte saatma peavad."[2]

Need kitsendused esialgu veel mingit mõju väljarändamisele ei avaldanud. Nagu 1885.aasta suvel Moskvast teatati, rändavat sealt eesti väljarändajad läbi peaaeguix iga päev. Väikesed rändajate salgad ja üksikud perekonnad tu-

---

1) Virulane,1885.a.,nr.5.

2) Eesti Postimees,1885.a.,nr.36.

vat igapäev Nikolai raudteejaamast ja rändavat Rjazani raudteel edasi. Suuremalt osalt reisivat nad lõuna-poole, eriti Kaukaasiasse.[1]

Peale 1885.aastat hakkab väljarändajate hulk vähenema. Üha rohkem avaldavad ajalehed teateid nende väljarändajate tagasipöördumise kohta, kes ei saanud sobivat maad või üldse mingit maad, ja laostunuina tagasi tulid. Paljud pöördusid tagasi haigeina, sest harjumatus kliimas haigestusid nad Kaukaasias malaariasse. Paljud olid asunud teele väga vähese rahaga ja nüm polnud seepärast jõudnud ihaldatud õnnemaale - Suhhumi. Paljud toodi tagasi vangitapiga, sest neil puudus sõiduraha.[2] Rakvere kreisist 1884.aastal Stavropoli rännanutest pöördus juba 1885.aasta suvel tagasi 1oo inimest. 3o inimese,kes samuti Stavropoli kubermangust tagasi tulid, koju tagasi aitamiseks otsis abinõusid Moskva politsei, sest neil puudus sõiduraha.[3]

Enamus tagasipöördunuist kaebas, et nende saadikud neid petnud olevat ning maa Kaukaasias üldse harimiseks kõlbulik ei olevat. Paljud tunnistasid sealse kliima ebetervislikuks. Eestlased olevat seal"igapäevased surmakandidaadid".[4] Ajalehtedes avaldati üha rohkem hoiatusi ja manitsusi. Väljarändamine aga jätkus tasa-pisi, ja naga kurtis "Olevik" - " ...ajalehtede manitsusi pidada nad

---

1) Virulane,1885.a.,nr.24,

2) Eesti Postimees,1885.a.,nr.3o.

3) Virulane,1885.a.,nr.27.

4) Olevik,1884.a.,nr.51.

tühjaks jutuks."[1]

1886.aasta paastukuul lahkusid mitmed perekonnad Võrumaalt.[2] Teisel lihavõttepühal läks teele 25 perekonda Rakvere ümbrusest.[3] Mõned perekonnad lahkusid Kuusalust,[5][4] Maarja-Magdaleena kihelkonna Saare vallast ja Sangaste kihelkonna Puka vallast.[6]

Helme kihelkonnast rändas hulk inimesi uute maade peale, mida Eestimaa mõisnikud raudteede ehitamiseks olid Venemaal ostnud.[6] Vändrast ja Saarde kihelkonnsat lahkusid sama aasta aprilli lõpus jällegi mitmed perekonnad.[7]

1887. ja 1888.aastast on ajalehtedes vähe teateid väljarändamise kohta, paljudest kohtadest aga teatatakse, et seal väljarändamine hoopiski lõppenud olla.

Kui 80-ndate aastate algul, teise revolutsioonilise situatsiooni olukorras paljud kohalikud asutused püüdsid kergendada vaesemate talupoegade ümberasumistingimusi, siis viimastel aastatel tegid nad samasuuri jõupingutusi, et hoida tööjõudu endistel kohtadel.[8] Ikka enam piiratakse lubade väljaandmist. Omavoliline ümberasumine väheses ulatuses muidugi jätkus.

Peale 1885.aastat on kasutatud ajalehtedes avaldatud teateid väljarändamise kohta tunduvalt vähem kui varem -

---

1) Olevik,1887.a.,nr.1.

2) Sakala,1886.a.,nr.10.

3) Virulane, 1886.a., nr.17.

4) Sakala, 1886.a., nr.45.

5) Olevik,1886.a., nr.19.

6) Olevik, 1886.a., nr.6.

7) Virulane, 1886.a., nr.19.

8) Брусникин, lk.33.

vaid 15 juhul. Arvulisi andmeid sisaldavad neist vaid § 3 teadet, mis moodustab 2o% teadete arvust, kokku ca 35 inimese kohta (25 inimest ja 3 perekonda). Seega võiks aastail 1886-1889 oletada ca 18o inimese väljaränd amist. Väljarändajaid võis olla muidugi ka mitu korda rohkem, kuid kuna väljaränd amisküsimus oli oma aktuaalsuse sel - leks korraks kaotanud, leidis see ajalehtedes vähem kajastamist.

Kui vaadata 8o-ndate aastate ümberasumisliikumise lähtepunkte (vt. juuresolev kaart), siis peab märkima, et kogu aeg olid peamisteks väljaränd amispiirkondadeks Põhja-Harjumaa ja Virumaa. Kogu aastakümne jooksul olid väljaränd amisest haaratud ka Pärnu- ja Viljandimaa, kuigi mõnevõrra väiksemas ulatuses. Aastakümne lõpupoole elavnes huvi ümberasumise vastu ka Tartu- ja Võrumaal.

Kui võrrelda 8o-ndate aastate väljaränd amise lähte - punkte eelmise ümberasumislaine -5o-6o-ndate lähtepunktidega, peab märkima väljaränd amiskeskuste põhjalikku ümberpaiknemist. Võru- ja Tartumaam, mis olid massili - sest ümberasumisest haaratud 1858.-1859.aastal, jäid 8o-ndate aastatexx keskpaigani peaaegu kõrvale, ja hiljemgi ei saavutanud väljaränd amine siin märkimisväärset ulatust. Sama võib öelda ka Järvamaa ja Lõuna-Harjumaa kohta, kus 186o-ndail aastail toimus massiline ümberasumine, 8o-ndail aastail aga valitses vaikus.

1867.-1868.aastal olid Läänemaa, Saaremaa ja Hiiumaa haaratud ulatuslikust väljaränd amisest; 8o-ndail aastail Saaremaalt väljaränd amist peaaegu ei toimunudki, Hiiumaalt on teada vaid üksikud väljaränd amisjuhud, samuti kui Läänemaaltki.

Ümberasumisliikumine Eestis 1880.-ndail aastail

TINGMÄRGID

- Valla piir
- Maakonna piir
- Kubermangu piir
- Kihelkonna piir
- Valla keskus
- Alevik, suvituskoht
- Alev
- Linn

1880 — 1884

1885

1884

Peale 1885-dat

Eesti administratiivne jaotus XX sajandi algul.

Virumaa on ainus maakond, kus massiline ümberasumine toimus kummagi ümberasumislaine ajal. Koos Järvamaaga oli ta väljarändamiskeskuseks 1869.aastal, koos Harju - maaga 8o-ndail aastail. Nii ulatuslikku väljarändamist 8o-ndail aastail võib seega siin seostada ka teatava traditsiooniga, mis neis paikades olix mitme aastakümne vältel välja kujunenud. Muude põhjuste kõrval etendas siin kindlasti teatavat osa ka rahva juurdekasv. Aastail 1877-1886 oli kogu Eestimaa kubermangu kohta sündivus kõige suurem just Virumaal (võrrelduna mitme aastakümne keskmisega):

Virumaal	+ 4,8%
Harjumaal	- 7,o%
Järvamaal	- 7,2%
Läänemaal	- 7,9% 1)

Kõrgest sündivusest sõltuvalt oli ka rahva loomulik juurdekasv looo inimese kohta (1877-1886) Virumaal suu - rem kui mujal.

Harjumaal	6,5
Virumaal	lo,7
Järvamaal	7,3
Läänemaal	9,3 2)

See oli üheks ülerahvastuse põhjuseks. Nagu märkis K.Marx, "...maal on pidevalt olemas varjatud ülerahvastust, mille suurus saab nähtavaks alles siis, kui äravoolukanalid muutuvad erakordselt laiaks,"[3]

Nagu märkis N.Köstner oma töös "Rahva arvu kasvamine Eestimaal", oli Eestist 15 aasta (1881-1897) jooksul lah-

---

1) Köstner,N.,lk.78.
2) Sealsamas, lk.97.
3) K.Marx,Kapital,1.kd.,lk.558.

kunud kokku 12 ooo hinge, keskmiselt 85o inimest aastas.[1] Virumaalt lahkus aga väljarändamise kõrgpunktis - 1885.aasta 1.poolel ca 185o inimest.

Väljarändamine jätkus Eestis ka järgmistel aastaküm-netel.N.Köstneri arvutuste põhjal viis väljarändamine aastail 1881-1897 Eestist ära 1/4 sama perioodi rahva loomulikust juurdekasvust.[1]

---

1) Köstner,N.,lk.1o3.

ÜMBERASUMISE SIHTKOHAD 80.-NDAIL AASTAIL.

188o.-ndail aastail oli ümberasumine kogu Venes aktuaalne, Eestis aga eriti tähtis _-siin oli tal ka poliitiline tähtsus."Eesti talupojad pole maaga varustatud nagu vene talupojad,sellest ka püüd kindlustada end ja oma perekonda on tugevam kui vene maata talupoegadel,kes elavad kogukondlaste seas,kes neid toetavad,"[1] märgib 1885. aastal äsja Eestimaa kuberneriks määratud S.V.Šahhovskoi.

Kogu Venemaal olid paljud alad haaratud ümberasumisliikumisest.Käsitledes ümberasumist märkis V.I.Lenin:"Päris-orjuse langus lõi niisugused tingimused, milledel elanikkond põgenes igasse ilmakaarde...Põllumajanduslikust keskvööndist põgenes elanikkond nii tööstuskubermangudesse,pealinnadesse kui ka Euroopa-Venemaa lõuna-ja idapoolsetele ääremaadele, asustades kõiki seni asustamata maid."[2] Käsitledes ääremaade olukorrast lisas ta:"Reformijärgse ajastu algul,6o.aastail, olid Euroopa-Venemaa lõuna- ja ida - ääremaad õige suurel määral asustamata maa-ala,kuhu suundus ümberasujate määratu suur juurdevool põllumajanduslikult Kesk-Venemaalt." Arvatakse, et põllumajanduslikust keskpiirkonnast lahkus 1885-1897.a. ligikaudu 3 miljonit inimest, s.o. enam kui 1/1o rahvastikust.[3]

Ümberasumine Eestist 188o.-ndatel aastatel toimus samas suunas. "Seega suundub tõõliste liikumine kõige roh-

---

1) Архив Шахховского,IIkd.,lk.22.

2)V.I.Lenin,Teosed,13.kd.,lk.222.

3) Sealsamas, lk.472.

kem asustatud piirkondadest kõige vähem asustatud piirkondadesse,- piirkondadest ,kus pärisorjus oli kõige tugevamini arenenud, sinna, kus see oli kõige nõrgem,-kõige rohkem arenenud teorendiga piirkondadest piirkondadesse, kus teorent oli nõrgalt arenenud ja kapitalism kõrgelt arenenud. Järelikult põgenevad töölised "poolvabalt" töölt vabale tööle." 1)

Teoorjuslike kontrahtide ja maapuuduse eest põgenes eesti talurahvas 188o.-ndail aastail Venemaa ääremaadele - Kaukaasiasse või Krimmi ja Sise-Venemaa kubermangudesse, kust töölised omakorda ääremaadele välja rändasid ja seetõttu tööjõust puudust tunti.See kinnitab V.I.Lenini töös "Kapitalismi arenemine Venemaal" toodud väidet, et "paljudest väljarändamise piirkondadest lahkuvad töölised nii suurel hulgal, et neis kohtades tekib tööliste puudus, mis kaetakse tööliste sisserändamisega teistest kohtadest." 2)

188o.-ndate aastate jooksul jääb kõige massilisema väljarändamise sihtpunktiks Kaukaasia - peamiselt Suhhumi ja Stavropoli piirkond. Esimesteks eesti asukateks Kaukaasias olid Samaarast 1882.aastal välja rännanud eestlased, kelle maakuulajatena tegutsesid Peeter Piir ja Jaan Kilk. Neist saidki Estonia küla rajajad. Kaukaasiasse asumise otsuse olid nad teinud "Postimehes" avaldatud Rezoldi "Kirjad Kaukaasiast" põhjal. 3)

Millal just Eestist Kaukaasiasse asumine algas, pole täpselt teada. 1883.aastal teatab "Sakala" mitmekümne pe-

---

1) V.I.Lenin,Teosed,3.kd.,lk.192.

2)Sealsamas.

3) AM, fond 284,s.-ü.9,lk.3.

rekonna Kaukaasiasse rändamisest.[1] Kasutatud ajalehtede teadete põhjal võib aga öelda, et kõige ulatuslikum Kaukaasiasse ümberasumine langeb 1884. ja 1885.aastale.

1884.aasta kevadel teatatakse paljude Häädemeeste, Saarde ja Pärnu kihelkonna inimeste rändamisest Suhhumi.[2] Oktoobrikuu algul rändas sinna jällegi 82 inimest.[3] Sama kuu lõpus rändasid välja inimesed Kolga vallast,[4] ja veel 150 inimest Kuusalust, kes asusid elama 200 versta siinpool Suhhum-Kaleed.[5] 1.novembril rändas sinna veel 160 inimest.[6] Ka Kadrina ja Haljala kihelkonna mitme valla väljarändajad suundusid Suhhum-Kaleesse.[7]

Stavropoli kubermangu asusid samal aastal elama 8 Viljandimaa perekonda.[8] Riia kaudu olid samal aastal Kaukaasiasse rännanud veel 3 Pärnumaa perekonda, kokku 13 inimest.[9]

Peale 1884.aasta seadust, mis nägi ette soodustusi väljarändajatele raudteel sõiduks, hakati lubade saamiseks pöörduma kuberneri kantselei poole ning tänu sellele on 1884.aastast olemas ka kuberneri kantseleil mõningaid andmeid väljarändamise ulatuse kohta. Lube Kaukaasiasse asumiseks anti 1884.aastal järgmiselt:

1) 26.juunil Suhhumi ringkonda (Lindasse) - 30 perek.
2) 30.juunil sinnasamasse -40 "
3) 30.juulil " - 24 "

---

1) Sakala,1883.a.,nr.12.-2) Olevik,1884.a.,nr.41.-3) Eesti Postimees,1884.a.,nr.45.- 4) Sakala,1884.a.,nr.44.- 5)Olevik,1884.a.,nr.46.- 6) Eesti Postimees, 1884.a.,nr. 45.- 7) Sakala,1884.a., nr.49.- 8) Eesti Postimees,1884.a., nr.10, Kündja,1884.a.,nr.15.- 9) Sakala,1884.a.,nr.31.

4) 8.augustil Suhhumi ringkonda (Lindasse) - 5 perekonda

5) 9.aug. sinnasamasse - 3o "

6)23.aug. Tšernomorskisse - 62 "

7)19.sept. Kutaissi - 3o "

8)16.nov. Tšernomorskisse - 62 "

9)13.dets. Kutaissi -165 " 1)

Seega rändas kuberneri kantselei loal ainuüksi Kaukaasiasse 448 perekonda, kus võis olla kuni 15oo inimest. Lubadeta väljarändamine oli aga niisama ulatuslik. Nii näiteks teatati Tšernomorskist 9.mail 1884.aastal 5o eesti perekonna loata sinnaasumisest.[2)]

1884.aasta kohta on kuberneri kantseleil veel järgmised andmed:

1) 1884.aastal anti igale Kaukaasiasse rännanud eesti perekonnale toetust 4o rubla.

2)1884.aastal anti 19.septembril Suhhumi lähedal Lindas igale perekonnale 1o tiinu maad ühispõllul.[3)]

Kuberneri kantselei andmetel asus 1884.aastal Kaukaasiasse kokku vähemalt 17oo inimest. Kasutatud ajalehtedes on sel aastal toodud Kaukaasiasse rändamise kohta 1o teadet, kusjuures 6 teate põhjal on välja rännanud kokku ca 48o inimest. Ilmselt ei toonud ajalehed teateid kõigist väljarändajaist, kartes ümberasumisvaimustust veelgi suuremaks puhuda. Ka kõneldi enamuses ajaleheteateis raudteel väljarändamisest, on aga teada, et paljud hobustega ja isegi jalgsi teele asusid.

---

1) Архив Шахобского,2.kd.,lk.8.

2) Sealsamas, lk.9.

3) Sealsamas, lk.19.

Paljud 1884.aastal Kaukaasiasse rännanud eestlasedé esitavad põhjusena ja innustajana "Valguses" ja "Virulases" avaldatud Rezoldi "Kaukaasia kirju", milles olevat seda "õnnemaad" taevani kiidetud. Selle peale teatab Rezold juba samal aastal "Virulase" kaudu:

"Kuulda on, et palju rahvast tahta Suhhum-Kalesse rännata. Minu kirjade peale ärgu keegi rännaku. Külm tõbi teeb kõik haigeks ja võib ka surmata. Viimaks, kui meelt mööda ei ole, siis antakse mulle süüd, nagu juba mõned seitungid seda sõimates teevad. Keegi ärgu mulle nimetatud maa pärast kirjutagu. Edespidi ei saa ma kellegile vastama, ega miski toimetust oma peale võtma." [1]

Vaatamata sellele ja paljudele teistele ajalehtedes avaldatud hoiatustele, väljarändamine jätkub. Juba 1884. aasta 19. aprillil pöördus kindral-adjudant Šeremetjev Tiflisist Eestimaa kuberneri poole palvega, et see takistaks väljarändamist Suhhumi.[2] Tohutust huvi kasvust Suhhumi vastu räägitakse ka esimeste asukate kirjalikes mälestustes. Nimelt polevat Jaan Kilk, üks esimesi Estonia küla elanikke, 1883. ja 1884.aastal jaksanud enam vastatagi kodumaalt saadetud arvukatele järelpärimistele. 1884. aastal hakanud aga rahvast massiliselt tulema.[3]

1885.aastal rändas Eestist Kaukaasiasse veelgi rohkem inimesi. Stavropoli kraisse sõitis aprillis 5oo väljarän-

---

1) Virulane, 1884.a., nr.12.

2) Архив Шахобского,2.kd.,lk.9.

3) RA M, fond 284,s.-ü.9,lk.2o,21.

dajat Rakverest.[1] Jüripäeva eel asub samale teekonnale veel 1ooo inimest.[2] Samal aastal jõudis sinna veel 7oo eestlast, kellest hiljem osa Karsi linna lähedale ümber asus.[3] Seega asus ainuüksi Stavropoli 1885.aastal 22oo eestlast.

Suhhumi ja selle ümbrusse asumise kohta on ajalehtedes samal aastal kokku 14 teadet, sealjuures 5o% juhtude põhjal on teada ca 8oo inimese sinnajõudmisest. Kokku võib oletada ligikaudu 1ooo inimese sinnaasumist, sest ülejäänud teadetes esinevad väljendused "mõni perekond","mõned inimesed". Kui lisada veel Stavropoli rännanud, võib lugeda ligikaudseks 32oo inimese väljarändamine Kaukaasiasse 1885.aastal.

Kuberneri kantselei andmed selle aasta kohta on äärmiselt tagasihoidlikud:

1) 25.veebr. Garbe linna lähedale Vardani - 17 perek.
2) 14.märtsil Anapasse ja Gumlisse - 4o "
3) 23.märtsil Garbe lähedale - 6 "
4) 26. apr. Tšernomorskisse - 5 "
5) 27. apr. Suhhumi - 5o " 4)

Kokku lahkus lubadega 118 perekonda, see on ligikaudu 36o inimest. Seega rändas 1885.aastal sinna lubadeta vähemalt 9 korda rohkem inimesi.

Sisserändamine läks liiga ulatuslikuks. Stavropoli kuberner teatas Eestimaa kubernerile, et seal vaba maad

---

1) Virulane,1885.a.,nr.18.
2) Sakala,1885.a.,nr.21,Perno Postimees, 1885.a.,nr.21.
3) Postimees,1886.a.,nr.2o.
4) Архив Шахобского,2.kd.,lk.8.

enam ei olevat. Pangu väljarändajad seda ometi tähele.[1] Sel ajal valitses Kaukaasias juba tegelikult suur maapuudus. Riigimaade ministri poolt kogutud andmetel ainuüksi riigitalupoegade hulgas, kes olid asustatud Kaukaasias kroonumaadele, oli 4 Taga-Kaukaasia kubermangus 22 ooo hinge täiesti maata; 66 ooo - maatükkidega kuni 1 tiin hinge kohta; 254 ooo - maatükkidega 1-2 tiinu; 5ol3 hinge - maatükkidega 2-4 tiinuni - kokku ligi miljon hinge maatükkidega, mis on väiksemad sellest minimaalhinge maatükkidega, mis on ettenähtud väljajagamiseks nendesest normist, mis on ettenähtud väljajagamiseks nendele ümberasujatele, kes on Kaukaasiasse elama asunud.[2]

Eestlased aga said Kaukaasias maad, ja isegi tunduvalt rohkem. Estonia külla asunud eestlased said 1884.a. välmais lo tiinu pere kohta, kusjuures korraga mõõdeti välja krundid llo perekonnale.[3] 1884.aasta septembrikuus Lindasse asunud eestlased said samapalju, kõik kokku aga 16oo tiinu.[4] 62 perekonnale, kellest said Salme küla asutajad, anti samal aastal 248o tiinu Psou jõe vasakul kaldal.[5] Kuna tegelikult Kaukaasias suur maapuudus valitses, miks sinna ümberasumist siis soodustati ja kuidas tekkis koloniseerimise maafond? Vastates sellele tudeks põhineda V.I.Lenini poolt antud seletusel:"Ümberasusleks põhineda V.I.Lenini poolt antud seletusel:"Ümberasustamisfond luuakse päriselanike maaõiguse häbematu rikkumise teel, Ümberasustamist Venemaalt teostatakse aga ääremaade "venestamise" põhimõtte auks. Selle tagajärjel

---

1) Virulane,1885.a.,nr.21, Olevik,1885.a.,nr.21. - 2) V.I.Lenin,Teosed,18.kd.,lk.75. - 3) AM,fond 284,s.-ü. nr.9,lk.22. - 4) Sealsamas,s.-ü.nr.67,lk.12. - 5) Sealsamas,s.-ü.nr.23,lk.1.

tekivad ümberasujail päriselanikega otse vaenulikud suhted."[1] Et see tõepoolest nii oli, sellest kirjutavad paljud Kaukaasia eesti külade esimesed asujad oma mälestustes. Röövimise eesmärgil teostatud kallaletungid mägilaste poolt olid seal päris igapäevased.[2]

Kaukaasia võimude suhtumine ümberasujaisse oli äärmiselt ebajärjekindel. Ülemad palusid Eestimaa kuberneril takistada väljarändamist, alamad aga pidasid sidet eesti vallavalitsustega, andsid lube ja soodustasid ümberasumist.[3] Nii teatatakse veel 1885.aastal "Virulase"kaudu, et Suhhumi maakonnas olevat veel 2 kohas maad saada, Suhhumi linnast 80 versta põhja poole ja veel ühes kohas.[4] Teatatakse ka, et riigimaade minister olevat nõuks võtnud Lääne-Siberi jaKaukaasia tühjade kohtade korraldamiseks 1886.aastaks 223 199 rubla anda, et neid kohti väljarändajaile kõlbuliseks teha.[5]

Nagu selgus tagasipöördujate juttudest, keda 1885.aastal eriti rohkesti oli, Kaukaasias harimiskõlbulikke maid enam saada ei olevat. Nii teatasid Kolga valla väljarännanud, kes 20.novembril 1884.aastal Kaukaasiasse jõudsid, et neile antud 49 perekonna peale vaid 1 versta pikkune ja 3/4 versta laiune maatükk.[6] Need Virumaa mõisamoonakad aga, kes 1885.aasta mais Suhhumi jõudsid, ei saanud üldse kohti ja läksid kõik laiali mööda Musta mere äärt tööd otsima.[7]

---

1)V.I.Lenin,Teosed,18.kd.,lk.77. - 2) AM,fond 284 paljudes kirjutistes. - 3) Архив Кавказского,2.kd.,lk.18. - 4) Virulane,1885.a.,nr.30. - 5) Virulane,1885.a.,nr.40. - 6)Virulane,1885.a.,nr.8. - 7) Olevik,1885.a.,nr.35.

1885.aastal on kasutatud ajalehtedes tagasipöördumise juhtusid kirjeldatud lo , sealjuures tuli 7 juhul tagasi kokku 915 inimest. Enamus tagasipöördunuist kurtis, et maakuulajad neid petnud olevat,maa olevat Kaukaasias mägine ja harimiseks kõlbmatu.[1] Peaaegu kõik tagasipöördujad põdesid malaariat. Ka kõigis ajalehtedes kirjeldati õudusega Kaukaasia eestlaste olukorda, sest paljud lamavat seal külmtõves maas ja paljud olevat puusärgis.[2] Mitmed ajalehed trükkisid ära ka Tartus liikuva kuulujutu, et edaspidi pidavat kõik hobusevargad Suhhum-Kaleesse sügavasse orgu saadetama,siis olevat ju kindel, et kõik ausad suhhumlased jalameesteks jäävad.[3] Tagasitulejate jutud ja ajaleheteated hakkasid aegamööda mõju avaldama. "Perno Postimees" teataski, et sealpool rahva meelest olevat Suhhum # natuke läilamaks jäänud ja sinna rändamine ära lõppenud."[4]

Peale 1885.aastat jätkub väljarändamine tunduvalt väiksemas ulatuses. Kasutatud ajalehtedes on 1886. ja 1887. aasta kohta kirjeldatud vaid 5 juhtumit, kusjuures välja rändasid vaid väiksemad grupid ja üksikud perekonnad. Massilisel Kaukaasiasse ümberasumisel oli sellega lõpp. Küll aga teatatakse varem mujale asunud eestlaste ümberasumisest Kaukaasiasse ja nende kohavahetustest seal.Nii teatatakse mitmel korral 1885.aastal Rakverest välja rännanud 7oo inimese saatusest, kellest paljud nälja ja viletsuse tõttu surid ning valitsus lõpuks 73 perekonda neist Karsi lähedale asustas.[5]

---

1) Olevik,1885.a.,nr.12 ja 1886.a., nr.1. - 2) Olevik, 1885.a.,nr.13. - 3) Olevik,1885.a.,nr.12. - 4) Perno Postimees,1885,a.,nr.9. - 5$ Virulane,1887.a.,nr.1.

Hilisemates ajalehtedes on Kaukaasias elavate eestlaste kohta toodud järgmisi andmeid:

1895.aastal Kaukaasias

Estonia	25o	inimest,	asut. 1884.a.
Linda	225	"	" 1884.a.
Salme	1oo	"	" 1884.a.
Kummi küla	2oo	"	" 1884.a.
Uus-Eesti küla	312	"	" 1886.a. 1)

Viimatimainitud Uus-Eesti küla asus Jerevani kubermangus. Selle olid asutanud 1886.aastal Tallinnamaa asujad, kes sinna Allmäe asundusest tulid.[2]

1896.aastal elas Stavropoli kubermangus eestlasi järgmistes külades:

Kassinga	?	inimest
Maruška	ca 2oo	"
Livoonia	?	"
Kachinska	ca 35o	"
Burnovo	6o	"
Allmäe	8oo	"
Liivental	3oo	"
Kanupa	1oo	"
Punane Lageda	2oo	"
Singelei	6o	" 3)

Need asulad olid eestlaste poolt asustatud juba 1868., 1869. ja 187o.aastal. 8o.-ndate aastate ümberasumisliikumine tõi siia eestlasi veelgi lisaks. Punane Lageda asustati aga alles 1886.aastal.Esimesteks asukateks olid Sa-

---

1) Ristirahva Pühapäevaleht,1895.a.,nr.51. - 2) Meomuttel,lk.42. - 3)Ristirahva Pühapäevaleht,1896.a.,nr.4.- 4) AM,fond 284,s.-ü.nr.3o.

maarast Novo-Ussenski kreisist tulnud võrulased, kokku 36 perekonda.[1)]

Teiseks piirkonnaks, kuhu tõimus väljarändamine, olid Loode-Venemaa kubermangud. Oma lähedase asendi tõttu oli maakuulamine seal väiksemate kulude ja raskustega seotud, ja kuna seal ka varasematest aegadest palju eestlasi elamas oli, oli sealseist maaostu- ja renditingimustest parem ülevaade. Lähedastesse kubermangudesse asumist soovitasid ka ajalehed: " Ei laida me aga lähedal olevatesse kubermangudesse minekut. Seal on veel maad odavalt saada, ka ei ole teekond sinna nii kallis ega võta viimast kopikat taskust välja," kirjutas "Eesti Postimees".[1)]

Peterburi kubermangu kui kõige lähemasse oli ümberasumine kõige arvukam. 1882.aastal kirjutas "Eesti Postimees" - "Viimasel ajal rändab palju eestlasi Peterburi kuber - mangu, see on ka parem kui Kaukaasiasse või Krimmi rändamine, mis väga kaugel on. Siin on küll maad elamiseks, aga paremad paigad on juba asunike käes. 2o-3o aastat tagasi, kui siin eestlasi veel vähe oli, siis oli ka pare - maid kohti saada."[2)]

Hulgaliselt oli eestlasi asumas Jamburi, Gatšina, Oudova ja Peterhofi kreisis. Sinna ümberasumine oli küllaltki tavaline, ajalehed sinna asujatele vist sellepärast tähelepanu ei pööragi. Peamiselt avaldatakse materjale juba seal elavate eestlaste elust. Tähtis koht kõigis teadetes oli aga maaküsimusel.

Oudovas elavad eestlased olevat paarikümne aasta jooksul Peipsi äärest sinna asunud. Enamasti olevat nad rent-

---

1) AM,fond 284,s.-ü.nr.3o.

2) Eesti Postimees,1884.a.,nr.9.- 3) Eesti Postimees,1882.a. nr.31.

nikeks mõisnike maade ja puistute peal, vaesemad olevat mõisates moonakateks ja sulasteks. Mitmetel olevat läi - nud korda ka kohti päriseks osta.[1] Ümberasumine Oudovasse toimus pidevalt. 1885.aastal teatas "Virulane", et jälle sõitvat üle külmunud Peipsi Oudovasse kohti otsima mul- gid, tartlased, Põltsamaa mehed ja Võru rahvas.Eelmisel aastal olevat aga koha otsijaid rohkem olnud.[2]

Paljud asusid ka Gatšinasse. 1884. ja 1885.aastal teatatakse paljude Harjumaa talupoegade ümberasumisest sinna.[3] Maasaamise võimalused olevat seal head. Pere peale olevat 5,1o,15, mõnel isegi 25 tiinu. Kroonumaadel tehtavat leping 3o aasta peale ja rent olevat vaid 1-2 rubla tiinult. Mõisnike maadel olevat lepinguaeg lühem, 12 ja 24 aastat, rent kõrgem - 3 rbl. tiinult.[4] Eestlasi hinnatavat Oudovas põlluharijatena kõrgelt. Sealsest soome sugu rahvast olevat nad kaugel ees.[5]

Ka Jamburi kreisis elavate eestlaste käsi pidi hästi käima. 1885.aastal Kolgast sinna rännanud 6o perekonda ostsid seal 5o ooo rubla eest Simititsa ja Tšukovitsa mõisas maad 2838 tiinu.[6] See oli ka väga tulus ost, - keskmiselt 13rbl.6okop. tiin, kusjuures pere kohta tuli 45-5o tiinu. Paar aastat hiljem kiitis "Virulane"kirjasaatja nende elujärje juba üsna heaks, sest Simititsa mõisa asunikud suutsid siis juba kauni telliskividest koolimaja üles ehitada.[7]

---

1) Eesti Postimees,1883.a.,nr.13. - 2) Virulane,1885.a., nr.4. - 3) Virulane,1884.a.,nr.5. - 4) Kündja,1883.a., nr.13. - 5) Virulane,1885.a.,nr.45.-6) Olevik,1885.a., nr.19. - 7) Virulane,1887.a.,nr.2.

Neil Harjumaa Paunküla valla meestel, kes 1886.aastal Peterburi kubermangu läksid, õnnestus ka veel soodsalt maad saada. Senaator Markovi mõisas tegi igamees kauba lo -3o tiinu rendi peale. Käsirahaks maksti 1rbl. tiinu pealt.[1]

Luuga kreisi Isakova mõisa maadele asunud Lõuna-Viljandimaa rahval aga maa saamisega õnne ei olnud.Kui nad 1884.aastal sinna asusid, siis selgus, et maad olid alles välja mõõtmata, maa liivane ja soid palju. Ka ette nõutav kautsion, 5o rbl., oli liiga suur.[2]

Kõige halvem oli aga Peterhofi kreisi eestlaste olukord. 1886.aastal tõsteti seal rent juba 5rbl. tiinult.[3] Seepärast lahkusid paljud oma kohtadelt. Ühest kohast teise kolimine olevat seal kevadeti päris harilik asi.[4]

Kuna mõnel poolsiiski veel maad saada oli, jätkus Peterburi kubermangu ümberasumine veel järgnevailgi aastail. Kuigi ka seal maa- ja rendihinnad iga aastaga tõusid, oli seal tiinu hind keskmiselt 5o rubla sel ajal kui Eestis juba loo rubla nõuti. Seepärast rändas eestlasi sinna igal aastal parve kaupa elama.[5] 1888.aastal arvatakse Peterburi kubermangus Narva ja Gatšina vahel umbes lo ooo eestlast elavat.[6] Samal ajal kui kaugemad paigad oma popu - laarsuse kaotasid, on ümberasumine Peterburi kubermangu ka järgmise aastakümne jooksul massiliselt jätkunud, sest 1896.aasta andmeil oli Jamburgi kreisis 5lo, Oudova kreisis 21 ooo ja Gatšinas kreisis 3oo eestlast.[7]

---

1) Virulane,1886.a.,nr.46. - 2) Olevik,1884.a.,nr.5,Virulane,1884,a.,nr.8. - 3) Postimees,1886.a.,nr.52. -4) Virulane,1886,a.,nr.13. - 5) Postimees,1888.a.,nr.84.-6) Sakala,1888.a.,nr.32. - 7) Ristirahva Pühapäevaleht,1896.a.,nr.13.

Pihkva kubermangus olevat eestlasi eriti palju Holmi kreisis. Enamasti olevat nad Võrumaalt pärit, paljud juba paarkümmend aastat tagasi kodumaalt välja rännanud.[1] Ka Toropetsi kreisis olevat neid palju ja iga aastaga tulevat juurde.[2] 1884.aastal läks "Oleviku" teatel Kolgast jällegi inimesi Pihkva kubermangu hulgaviisi.[3] Holmi kreisis olid eestlaste käes rendil mitmed mõisad, paljud olevat ka maad päriseks ostnud - mõisa mitme peale või metsamaad, mida nad põlluks harisid. 1896.aastaks oli neid kogu kubermangus 6328.[4]

1884.aasta lõpust hakkab avalduma püüd asuda Sise-Venemaa kubermangude vabadele riigimaadele. Peamiselt püütakse asuda Samaara, Saraatovi ja Simbirski kubermangu. Nagu märgib V.I.Lenin oma töös "Kapitalismi arenemine Venemaal", on Bessaraabia, Herssoni, Tauria, Jekaterinoslavi, Doni, Samaara, Saraatovi(lõunaosa) jaOrenburgi kubermang palgaliste põllutööliste sisserändamise pearajoonideks.[5] Neis 8 rajoonis väidetakse tööliste puudujääk olevat 2 173 ooo inimest.[6]

Saraatovi kubermangu rändas 1884.aastal välja 18 perekonda, kõik vabadikud.[7] Sinna asumist soodustas Eesti - maa kuberneri kantseleiülema vanemabi R.R.Michleri tegevus, kes isiklikult juhtis ümberasumist sealsetele renditavatele eramaadele.[8] 1885.aastal rändas Saraatovisse 3o perekonda, 5o pidi veel neile järgnema, kuid nagu näh-

---

1) Eesti Postimees,1882.a.,nr.38. - 2) Eesti Postimees, 1883.a.,nr.35. - 3) Olevik,nr.1,1884.a. -4) Ristirahva Pühapäevaleht,1896.a.,nr.13. - 5) V.I.Lenin,Teosed,3.kd., lk.191. - 6) Sealsamas,lk.193. -7) Sakala,1884.a.,nr.15,- Perno Postimees, 1884.a.,nr.1o. - 8) Архив Шахобекоро,2.kd., lk. 20

tub ajaleheteadetest, olevat Michler neid petnud.Ta olevat igaühelt võtnud 1o rubla ja lubanud neile Saraatovis maad muretseda, kui aga inimesed sinna jõudsid, selgunud, et mingit maad pole, ja Michler tahtvat neid siia-sinna mõisnike juurde tööle saata.[1]

Samaarasse väljarändamise kohta 8o.-ndail aastail ajalehtedes enam teateid ei esine, kuna sinna ümberasumine valitsuse poolt kinni pandi. 1883.aastal,käis seal küll 2 meest 1oo perekonna nimel maad otsimas, kuid kuna üle 5 tiinu pere kohta kuskil enam ei antavat,[2] jäi arvatavasti see kavatsus katki. Palju on aga ajalehtedes teateid selle kohta, et 6o.-7o.-ndail aastail Samaarasse asunud eestlased suurel hulgal sealt välja rändasid. Nad olid mitme Kaukaasia eesti küla asutajateks.[3] Nende kutsel rändasid ka paljud Eestist Kaukaasiasse. 1884.aastal oli ligi 3o perekonda Samaara eestlasi ka Tambovi kubermangu ümber asunud, kus kroonumaad odavasti saada oli.[4]

1885.aastast algab ümberasumine Tveri kubermangu.[5] Esimesed 1o eesti perekonda tulid sinna Suhhumist. Samal aastal olevat rajatud seal Nurmekunde koloonia, kus hiljem 81o inimest elas.[6] 1886.aastal tuli neile lisaks veel perekondi Kuusalust[7] ja Kaukaasiast. Nn. Brandi maa peal oli siis juba üle 7o perekonna.[8] Et maaostu tingimused seal soodsad olid, asus 1887. ja 1888.aastal sinna eestlasi veelgi juurde, ja 1889.aasta andmeil olnud seal juba 1oo perekonda.[9]

---

1) Virulane,1885.a.,nr.25,Meelejahutaja,1885.a.,nr.25. - 2) Kündja,1883.a.,nr.41. - 3) Eesti Postimees,1882.2.,nr.33. 4) Eesti Postimees,1884.a.,nr.25. - 5) Meomuttel,lk.18. - 6) AM,fond 284,s.-ü.nr.65. - 7) Sakala,1886.a.,nr.45. - 8) Virulane,1886.a.,nr.18. - 9) Ristirahva Pühapäevaleht, 1889.a.nr.5.

1893.aasta andmeil olnud kogu Tveri kubermangus eestlasi 1374 hinge. Neist Võõni-Volotšoki ümbruses 6o, Ovsjannikovas ja selle ümbruses 112, Brandi asunduses looo, Tortšoki kreisis Vorobjovas 42 ja Ostaškova kreisis 16o.[1]

Simbirskisse ümberasumine oli alguse saanud juba 7o.-ndail aastail. 188o.aastal olid siia tulnud 7o hinge pettuse ohvriks langenud ja koju tagasi pöördunud.[2] 1884. aastast on teateid selle kohta, et eestlased seal 2221 tiinu suurust Bulovki mõisa ja veel teist, 934 tiinu suurust mõisa kauplesid.[3] 8o.-ndail aastail kasvab eestlaste arv Simbirski kubermangus pidevalt, kuigi väljarända - misteadetest seda otseselt näha ei ole. Põhjuseks tuleb pidada vist seda, et kõik esialgu Kaukaasiasse rändamise endale sihiks seadsid, kui aga sõidurahast puudu tuli, jäädi pidama juba Sise-Venemaa kubermangudes. Mõned jäid sinna edasisõiduks raha teenima, paljud aga jäidki sobiva koha leidmisel paigale. 1896.aasta andmeil elas eestlasi seal Smorodinos ja Ogibnois - 34o, Svetloje Ozeros -15o, Dubrovos -loo, - seega kokku 59o inimest.[4]

1885. ja 1886.aastal asuti ümber ka Mohilevi(Mogiljovi) kubermangu. Vändra rahvas asunud seal ühe mõisniku poolt nende jaoks valmis vaadatud krundi peale,[5] Saarde kihelkonna inimesed läksid aga kõik Kõpu härra von Striki mõisa Boristonovasse moonakateks.[6] 1884.aastal asus seal Gorbovasse elama 42o eestlast,[7] nende väljarändamise kohta ajalehtedes aga teateid ei esine.

---

1) Ristirahva Pühapäevaleht,1893.a.,nr.9. - 2) Eesti Postimees,1883.a.,nr.18. - 3) Sakala,1885.a.,nr.5. - 4) Ristirahva Pühapäevaleht,1896.a.,nr.lo. - 5) Perno Postimees, 1885.a.,nr.18. - 6) Virulane,1886.a.,nr.19. - 7) Ristirahva Pühapäevaleht,1895.a.,nr.51.

Krimmi rändamine oli 80.-ndateks aastateks oma aktuaalsuse kautanud. 60.-ndail aastail oli Järva- ja Harjuma maa rahvast sinna hulgaliselt läinud, 80.-ndail aastail jättis Suhhumivaimustus aga Krimmi päris varju. Seoses ebaõnnestunud Kuntaugani mõisa ostuga avaldatakse küll palju teateid Krimmi eestlaste elu kohta, kuid märkimisväärset väljarändamist sinna enam ei toimu. Vaid jõhvist teatatakse, et sealt olevat mitmed perekonnad Krimmis maad ostnud ja sinna elama asuvat.[1] Rohkem kasutatud ajalehtedes Krimmi rändamise kohta 80.-ndail aastail teateid ei ole. 1886.aastal aga isegi hoiatatakse Krimmi rändamise eest, sest tööpuudus olevat seal suur. 1882.aastal arvati Krimmis elavat ca 3500 eestlast,[2] järgnevail aastail neile oluliselt lisa ei läinud.

Üksikuid väljarändajate gruppe asus 80.-ndail aastail veel siia-sinna laiali.1883.aastal leviseid Pärnu kandis jutud tühjast maast, mis 7 kubermangu suur olevat ja Hiina piiri lähedal asuvat. Sinna asutamiseks otsitavat Eestist 10 000 inimest.[3] Sama tühja maa jutt, kus kuulu järgi kaerad viina välja vulistavat ja praetud põrsad, kahvel seljas, ringi jooksvat, levis veel 1884.aastalgi Hanila kihelkonnas.[4] Teateid sellele "imemaale" väljarändamisest aga hiljem ei esinenud.

1886.aastal rändas hulk Helme kihelkonna rahvast Venemaale "uute maade" peale, mida meie maa mõisnikud olevat

---

1) Olevik,1883.a.,nr.46.

2) AM,"D" fond nr.167,s.-ü.nr.3.

3) Olevik,1883.a.,nr.47 ja 1884.a.,nr.32,Eesti Postimees, 1884.a.,nr.31.

4) Olevik,1884.a.,nr.39.

raudtee ehitamiseks ostnud.[1]

Alates 1889.aastast hakkab valitsus väljarändamist Siberi koloniseerimisele suunama. Nagu märkis V.I.Lenin,"Venemaa iseärasuseks on hiiglasuure kolonisatsioonifondi olemasolu."[2] Sellise suure hulga vabade maade olemasolu korral võiks eeldada ka, et talupoegadel on võimalik vabalt neile maadele ümber asuda, maid soodsa hinnaga osta või rentida. Tegelikult "...kuna vene talupoeg on feodaalsete latifundiumide poolt maha surutud, siis on uskumatult pidurdatud ka elanikkonna vaba laialiasetumine üle kogu Venemaa territooriumi ja Venemaa ääremaade maahulga ratsionaalne utiliseerimine."[3] Siberi koloniseerimise küsimusi on V.I.Lenin käsitlenud "Teoste" 5.köites, näidates põhjusi, miks mõisnikud takistavad talupoegade vaba ümberasumist. "Talupojad on loodud mõisnike heaks töötama, ja seepärast ei tule talupoegi isegi "lubada" ümber asuda sinna, kuhu nad soovivad, kui mõisnikud seetõttu odavast tööjõust ilma jäävad," märgib ta.[4]

Lubade puudumine aga talupoegi ei takistanud. Seaduse väljaandmisest 1889.aastal kuni 1892.aasta alguseni anti lube 17 289 perekonnale, samal ajal asus ainuüksi Uraali taha 28 911 perekonda. Omavoliline ümberasumine moodustas 90.-ndate aastate algul 60-85% kogu ümberasumisest Siberisse, rääkimata sellistest rajoonidest nagu näiteks

---

1) Õ evik,1886.a.,nr.6.

2) V.I.Lenin,Teosed,13.kd.,lk.225.

3) Sealsamas,lk.221.

4) V.I.Lenin,Teosed,5.kd.,lk.78.

Kuban, kuhu asumine oli täiesti omavoliline.[1)]

1889.aasta 13.juuli seadus sai teatavaks ka Eestis. "Ristirahva Pühapäevaleht" teatas: "Peterburi kohtu poolt on uus seadus antud väljarändajate kohta. Rändamiseks peab kohaliku valitsuse luba olema. Kroonu poolt antakse rändajatele maad Ida-Venemaal e. Aasia-Venemaal... Aasiamaal on nad 3 aastat kroonumaal maksust vabad ja 3 aastat maksavad ainult 1/2 renti."[2)]

Need soodustused Eestis erilist vaimustust ei paista esile kutsuvat. Ajalehtedes andmeid ümberasumisliikumise uue tõusu kohta ei esine. Ilmselt hirmutas väljarändajaid liiga pikk tee ja suured reisikulud. Alles 90.-ndail aastail seoses Siberi raudtee valmimisega ja sellega, et valitsus koloniseerimise kiirendamiseks omal kulul maakuulajaid hakkas Siberisse saatma, hakkavad ka eestlased osa võtma Siberi asustamisest.

1892.aastal suundus Venemaa Euroopa-osast Siberisse 92146 inimest, 1893.aastal 63 828 inimest. Juba 1894.aastaloli valitsus sunnitud tarvitusele võtma abinõusid väljarändamise takistamiseks, sest 78% eelpool mainitutest rändas Siberisse omavoliliselt.[3)]

---

1) Брусникин, lk.33.

2) Ristirahva Pühapäevaleht, 1889.a., nr.42.

3) Брусникин, lk, 36.

Ümberasumise sihtkohad 80-ndail aastail

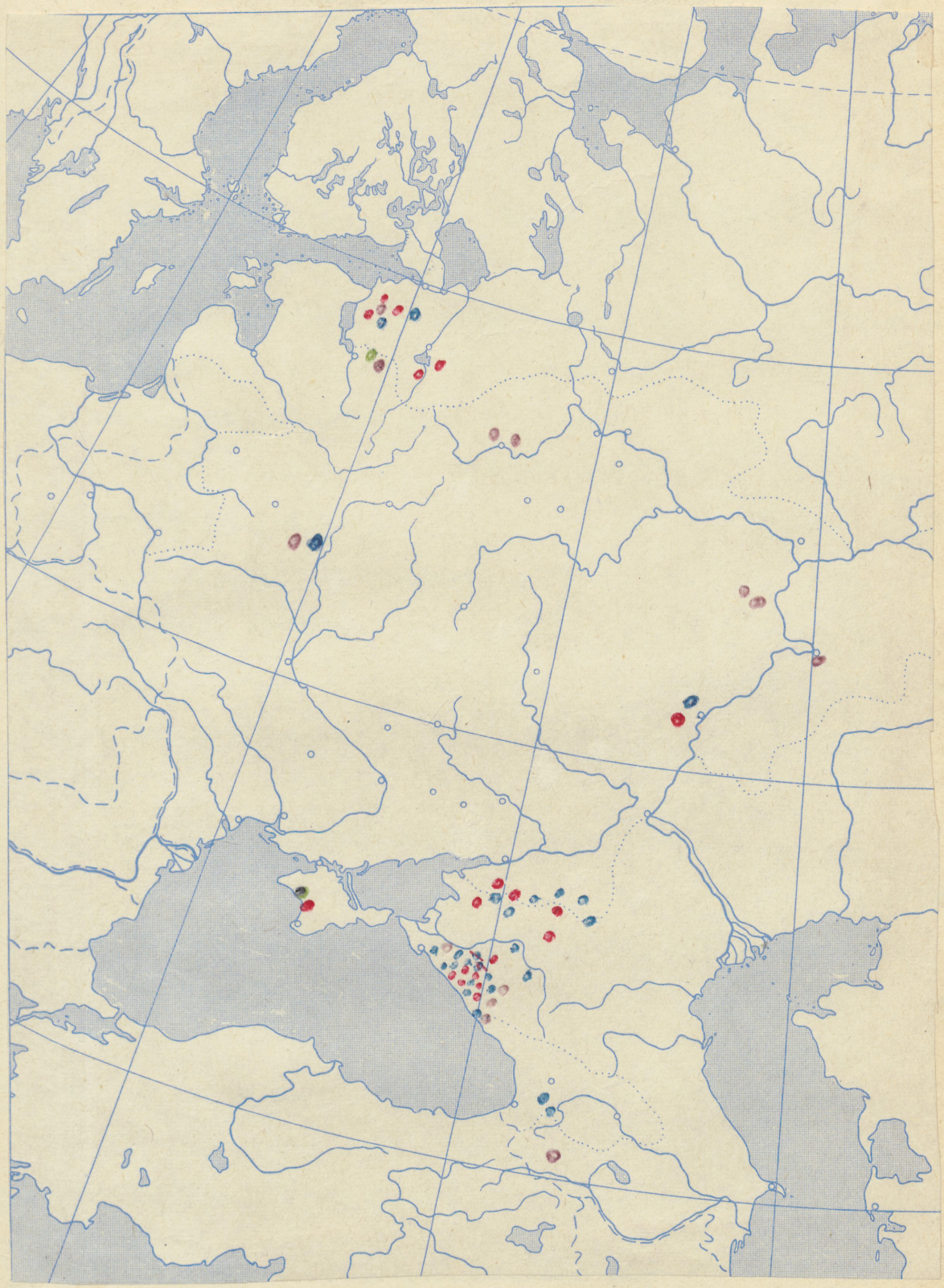

1881.-1883.a.

1884.a.

1885.a.

1886.-1889.a.

Ümberasumise põhjused.

Ümberasumisliikumine, mille kõrgpunktiks olid 1884. ja 1885.aasta, leidis kajastamist kõigis selleaegsetes ajalehtedes. Päris tihti peatusid ajalehed ka väljarändamise põhjustel, esitasid küllaltki asjalikke motiive ja põhjendusi rahva väljarändamistuhinale.

"Sakala" põhjendas igakevadist väljarändamist järgmiselt: "Eestlased on põlluharija rahvas, nad igaüks püüavad ihu ja hingega põllumeheks saada, ja kui see pole neil kodumaal võimalik, puudub maa, siis tahavad nad teda võõralt pinnalt otsida ja ei hooli sealjuures ühestki hoiatusest ega ka viletsuse ettekujutamisest, mis neid seal oodata."[1]

Kui võtta aluseks A.Haruzini töö "

", mis sisaldab statistilisi materjale XIX saj. väimaste aastakümnete kohta, siis peab märkima, et eestlaste maapuudusest tingitud väljarändamiskihk oli täiesti õigustatud. Eestimaa kubermang oli üks halvemini maaga varustatud kubermangudest. Iga hinge kohta tuli siin keskmiselt 1,93 tiinu maad.[2] Samal ajal aga nendes Venemaa kubermangudes, kuhu eestlased ümber asusid, oli talupoegade maaga varustatus tunduvalt parem. Nii näiteks

1) Sakala, 1886.a., nr. 13

2) Харузин, lk, 178.

tuli Novgorodi kubermangus iga hinge kohta 8,4 tiinu,

Samaara kubermangus		5,1 tiinu	
Simbirski	"	2,5	"
Peterburi	"	2,3	"
Tauria	"	3,8	"
Pihkva	"	3,5	"
Tveri	"	3,3	"
Saraatovi	"	3,2	"
Mogilevi	"	3,1	" 1)

Sealjuures oli maa Eestimaa kubermangus jaotatud äärmiselt ebavõrdselt: 58,6% maaelanikest faktiliselt üldse maad ei omanud, maad omas vaid 41,4%. 26,6% maaelanikest oli varustatud maaga piisavalt, 1,7 tiinu põldu hinge kohta (kokku maad 7,4 tiinu) ja 14,8% omas vaid 0,2 tiinu põldu hinge kohta (kokku 1,5 tiinu maad).[2] Seega oli eelneva arengu tulemusel kogunenud tohutu suur maatute kiht, kes oli sunnitud otsima tööd palgalistena talupidajate ja mõisnike juures. On selge, et selline maa ebavõrdne jagunemine kutsus esile väljarändamist Eestimaa kubermangust. Samas on maarahvastiku rakendatuse kohta toodud järgmised andmed, mille aluseks on võetud 1881.a. rahvaloendus.

Mehi Eestimaa kubermangus 143 026, neist põllumajandusega seotud 75 103 meest.

neist kohaomanikud	2 303
rentnikud	27 176
palgalised mõisas	12 092

1) Kapjuzin, lk. 178
2) Sealsamas, lk. 179 ja 187

palgalised taludes	6 366
päevalised	5 928[1]

Väljarändajate põhimassi andsid põhiliselt 3 viimast gruppi, kes polnud seotud maaga ja moodustasid maaproletariaadi.

Lisa neile tuli aga hulgaliselt ka 2. grupist, rentnike seast. Raharendi sisseviimise kõrval hakkasid mõisnikud suurel hulgal ka talusid müüma. Talude müük muutus kaunis elavaks juba 60-ndate aastate keskpaiku. 80-ndate aastate alguseks oli Lõuna-Eestis, s.o. Liivimaa kubermangus müüdud juba 60% taludest[2], Põhja-Eestis samal ajal vaid 11,6%[3]. Talude ostu ulatus näitab teataval määral ka kapitalistliku talumajanduse arenemise astet Eesti eri osades 80-ndate aastate algul. Talusid said osta eelkõige vaid suurte renditalude rentnikud, kes kasutasid palgalist tööjõudu, tootsid turu jaoks ja omasid ülejääke. Talude ostmisel sammus esirinnas Viljandimaa, millele järgnesid Võru- ja Tartumaa. Põhja-Eestis hoogustus talude ostmine alles 1882.aastast.[4]

Need talupojad, kes ei suutnud mõisniku poolt müügile määratud kohti osta või talu oksjoni tõttu sealt lahkusid, pidid oma põlistest elupaikadest lahkuma ja muutusid vabadikeks, põllutöölisteks või otsisid mujalt tööd. Mis puutub aga maahindadesse, siis märgib "Eesti Postimees", et "meie maal on põlluhinnad,nii kõrged, et raske on seda hinda maksta, mis mõisnik küsib."[5]

---

1) Карцзин, lk. 66
2) Eesti NSV ajalugu, lk. 185
3) Eesti NSV ajalugu, II k., lk. 71.
4) Põhijooni, lk. 122.
5) Eesti Postimees, 1882.a., nr. 16.

Eestimaa Aadelkonna Krediitkassa materjalide alusel olid maahinnad 80-ndail aastail järgmised (rublades ühe tiinu eest):

	Harjumaa	Läänemaa	Järvamaa	Virumaa
1882	51,20	52,03	72,53	92,46
1883	56,03	61,29	76,66	87,13
1884	69,51	72,19	80,54	83,02
1889	56,02	60,34	82,11	99,67[1]

Keskmine maahind 1882. - 1889.aastal oli

Harjumaal	59,64	rbl.
Läänemaal	63,93	"
Virumaal	76,07	"
Järvamaal	83,15	" [2]

Liivimaa kroonumõisates aga müüdavat 30-50 rbl. tiin, kallimad hinnad 60-80 rbl. tiin.[3]

Kui neid hindu võrrelda nende kubermangude maahindadega, kuhu eestlased rändasid, siis saab täiesti mõistetavaks, miks väljarändamine nii ulatuslik oli.

Peterburi kubermangus maksis hingemaa tiin 27 rbl., keskmiseks maahinnaks loeti 50 rbl. tiinu eest.[4] Jamburi kreisis aga läks eestlastel korda osta mõisamaid makstes 17 rbl. 60 kop. tiinust (50 000 rbl. eest osteti 2838 tiinu).[5] Hinnaga 25 - 30 rbl. tiin oli samas kreisis veelgi võimalik maad

1) Kapyzuk, lk. 115,116
2) Sealsamas, lk. 116.
3) Eesti Postimees, 1883.a., nr. 44.
4) Postimees, 1888.a. nr. 84.
5) Olevik, 1885.a., nr. 19.

saada.[1] Tveri kubermangus saavat isegi 15 - 20 rbl. tiin maad osta.[2]

Kui Simbirski kubermangu rännanud eestlased mõisa ostsid, makstes 70 rbl. tiinust, siis seda peeti sealsetes oludes väga ebaõnnestunud ostuks, sest mujal olevat 30 - 35 rbl. tiin maad küllalt saada.[3] Krimmis makstavat tiinu eest 35-50 rbl.[4]

Rööbiti maahindadega tõusid Eestis ka rendihinnad. Liig kõrgete rendihindadega põhjendasid väljarändajad sageli oma kodumaalt lahkumist. 1882.a. teatas "Olevik" kõneldes väljarändajaist: "Kõik kaebavad, et rendid liiga suured ja elu liig raske, nii et kuidagiviisi enam kodumaal ei või elada.[5]

Paar aastat hiljem teatavad Kuusalu kihelkonna väljarändajad lahkudes sama, - et "nad olevat selleks sunnitud raskete renditingimuste tõttu, mida nad täita ei jõua.[6] Rendihindade kohta on teada, et 1881.aastal oli keskmine rent Harjumaal 2,29 rbl. tiin
Virumaal 2,97 rbl. "
Järvamaal 3,24 rbl. "
Läänemaal 2,00 rbl. "

Eestimaa kubermangu keskmine 2,53 rbl. tiinult.[7]

Koos maahindadega tõusis rent iga aastaga. 1886.a. teatati Järvamaalt Purdi vallast, et seal olevat jaagupäeval jälle

1) Virulane, 1884.a.
2) Oma Maa, 1884.a. nr. 9.
3) Sakala, 1885.a., nr. 16.
4) Virulane, 1885.a.,
5) Olevik, 1882.a., nr. 18.
6) Olevik, 1884.a., nr. 10.
7) Харизмы, lk. 125.

17 peremeest kohast lahti öeldud. Kohtade rendid olevat 60-128 rbl. pealt viimastel aastatel 300-320 rbl. peale tõusnud.[1] 1892. - 1894.aastaks oli rent talukohtadel juba 3,10 rbl. tiinult, vabadikukohtadel 3,17 rbl. tiinult.[2] Neis valdades aga, kus talupojad veel lisaks teoorjuslikke koormisi kandsid, tõstsid need rahaliselt väljendatuna rendihinna tiinult 30-40 rublani aastas.[3]

Renti tõstsid mõisnikud enamasti rendilepingute uuendamisel, kuid et paljudel üldse puudusid rendilepingud, siis said mõisnikud omavoliliselt pidevalt renti tõsta. Nii teatati Kolga rannast, et sealseil talunikel olnud tasuda mererenti 10 rbl. aastas, vabadikel 5 rbl. aastas. Sügisel rendi maksmise ajal nõudis mõisnik neilt aga 12-24 rbl. mererenti, ilma et seda kõrgendamist ette oleks teatatud. Kirjalikke lepinguid selle valla talupoegadel polnud, ja seda, kui palju nad maksma peavad, ei teadnud nad enne, kui just maksmise juures seda öeldakse.[4]

Nagu selgub Eestimaa Kubermangu Statistika Komitee uurimustest, rikkusid mõisnikud pidevalt seadust. Paljud rentisid kohti mitte lepingu põhjal, vaid suulise või kirjaliku kokkuleppe alusel. 1890-ndate aastate algul oli ebaseaduslikul rendil, s.o. rendilepinguta, mõisamaal talukohti 55,4%

popsikohti 71,5%

talumaal talukohti 25,7%

popsikohti 60,4%[5]

---

1) Postimees, 1886.a., nr. 33.
2) Харузин, lk. 125
3) Põhijooni, lk. 223.
4) Virulane, 1887.a., nr. 10.
5) Харузин, lk. 58. ja 59.

Niisuguses olukorras oli mõisnikul võimalik renti igal ajal tõsta, rentnikud aga lahkusid ülejõukäivate rendihindade tõttu. Pole siis ka ime, kui väljarändajad teatasid, et "väljarändamise põhjus olnud puuduline elu."[1]

Üheks teeks rendihindade tõstmisel oli ka maamõõtmine ja -hindamine. Mõõtühikuna kasutati Eestimaa kubermangus adramaad. Maamõõtjaid ära ostes suurendasid mõisnikud adramaade väärtust, kuigi kasutada oleva maa tegelik suurus jäi endiseks. Kõrgemalt hinnatud maa pealt nõuti ka kõrgemat renti ja kõrgemaid makse. 80-ndate aastate algul sagenesid eriti talupoegade kaebused sellise omavoli üle. "Virulase" teatel "on Leesi, Juminda ja teistes ranna külades maamõõdu sihid ja üldine kaart juba valmis, aga maad on veel kruntimata. Enne kruntimist ei tohtinud 4 a. jooksul metsast puid raiuda, kruntimise ajal pidid kõik hooned heas korras olema. Peale kruntimist raiub mõis kruntidelt kõik jämedad puud ära. Kuue aastaga tuleb kogu krundi ümber kivivall teha, igale majale tuleb 3 jala kõrgune paekivi müür alla teha. Mõis annab abiks 50 rubla ja 6 aastat tuleb siis ehituse renti maksta. Siis tuleb täisrent. Maa pealt tuleb rent nii: kui põld (vakamaa) annab 5 vakka rukkeid, siis jääb 1 vakk seemneks ja 4 vaka pealt tuleb 4 rbl. mõisale maksta, kui vakku rohkem, siis vastavalt sellele tuleb ka raha rohkem."[2]

Talude kruntiajamine suurendas maatute arvu tunduvalt. Kruntide ühte tükki ajamisega jaotati ära karja- ja heinamaad, paljud talud viidi külast välja. Seoses vabadikukohtade massi-

1) Sakala, 1886.a., nr. 14.
2) Virulane, 1884.a., nr. 10.

lise hävitamisega muutus maatameeste olukord külas võimatuks. Tuhanded inimesed siirdusid linna, raudteele, metsa- ja ehitustöödele ja täiendasid sise-Venemaa kubermangudesse rändajate ridu.

Ka Venemaa kubermangudes tõusis rendihind aastatega mõnevõrra, kuid oli tunduvalt madalam kui Eestis ja väljarändajail läks korda sageli võrdlemisi soodsatel tingimustel maad rentida.

Krimmis olid maa rendihinnad väga odavad - 90 - 170 kop. tiin.[1] Ka Tveri kubermangus olid tingimused soodsad: sajandi lõpul, kui igalpool rendihinnad tunduvalt tõusid, sai nn. Brandi maa peal 10 aastaks sõlmitud rendilepingu põhjal maad rentida 5 a. - 75 kop. tiin, järgmistel aastatel 25 kop. tiinult aastas juurde.[2] Ufaa kubermangus elavad eestlased rentisid maad baškiiridelt, makstes stepimaa tiinu eest 1 rbl., suure tüki rentimisel oli hind veelgi odavam.[3]

Simbirski kubermangus maksti 1,5 - 2 - 3 rbl. tiinust.[4] Peterburi kubermangu keskmiseks rendihinnaks loeti 3 rbl. tiinult, kuid paljudel eestlastel läks korda seal rentida kroonumaad, mille rent oli 1 - 1,5 - 2 rbl. tiin ja kontraht tehtud 30 aasta peale.[5]

Majanduslikud põhjused - maapuudus, kõrged maa- ja rendihinnad olid nendeks peapõhjusteks, mis 80-ndail eestlasi kodumaalt välja tõukasid ja sundisid uut elupaika otsima. Kuid oli

1) Virulane, 1885.a., nr. 18.
2) Ristirahva Pühapäevaleht, 1896.a., nr. 22.
3) Ristirahva Pühapäevaleht, 1891.a., nr. 3.
4) Kündja, 1883.a. nr. 7.
5) Kündja, 1883.a. nr. 13.

ka teisi põhjusi, mis väljastpoolt eestlasi ümberasumisele tõmbasid. Šahhovskoi, kes vene talupoja olukorda idealiseeris, märkis: "Sugulaste jutud, kes Sise-Venemaalt on tagasi pöördunud, sugulaste kirjad annavad neile (s.o. eesti talupoegadele) ettekujutuse hoopis teistsugusest olukorrast, milles elavad talupojad Kesk-Venemaal. On selge, et nad soovivad asuda sinna, kus talupoegadel on niisugused õigused, millest nad ei saa kodus unistadagi.[1] Ka väljarändamist toetavate ajalehtede, nagu "Sakala" ja "Olevik", objektiivsed teated maaoludе kohta ja varem väljarännanute elu kohta etendasid erguta-vat osa.

1883.aastal kirjutas "Olevik": "Krimmi kiitus hakkab meie pool vilja kandma. Mitmed perekonnad lähevad sinna elama. Mõnedel on maa juba ära ostetud ja nisu maha tehtud.[2] Suhhumi vaimustuse olid paljudes esile kutsunud Rezoldi "Kaukaasia kirjad", mida "Eesti Postimees" oma veergudel avaldas. 1883. aastal avaldas "Eesti Postimees" pikema kirjutise Samaara eestlaste elust, kus muu hulgas märgiti, et Novo-Ussenskis elavat eestlased juba päris jõukalt, mõnel asunikul olevat vara juba 30 000 rubla eest.[3] Kui mõnda aega hiljem selle kirjutise kohta Samaarast õiendus saadeti, siis oli selle sisu küll lausa ümberasumisele ahvatlev. Kirjutises, mille "Eesti Postimees" ära trükkis, õiendas üks sealseist asunikest, et nende elu olevat liiga üles kiidetud, polevat see nii hea sugugi. Selle tõenduseks tõi ta ära oma majapidamise kirjelduse:

1) Архив Шаховского, II k., lk. 5.
2) Olevik, 1883.a., nr. 46.
3) Eesti Postimees, 1883.a., nr. 17.

323 tiinu peremaad hind 3000 rbl.
132 tiinu külvatud põldu 3000 rbl.
2 maja 2000 rbl.
42 töölooma 1680 rbl.
9 siga 90 rbl.
60 kana ja parti 15 rbl.
4000 puuda müümata vilja 4000 rbl.
põllutöömasinad 1000 rbl.
veo- ja põllutööriistad 1000 rbl.
57 tiinu hingemaad
400 tiinu kroonumaad on mu käes, millest 460 rbl. renti maksan.
Kapital on kassas 554 rbl. 29 kop."[1]

Tema kõige rikkam just polevat, aga nagu näete, 30 tuhat ei tule kuidagi kokku! Niisugune kirjutis tõstis kindlasti huvi väljarändamise vastu tunduvalt. 400 tiinu kroonumaa rent - 460 rubla, oli uskumatult odav.

Hulgaliselt avaldasid ajalehed ka kuulutusi maade müügi või rentimise kohta. Peipsi-taguste maade kohta ilmus neid järjekindlalt Jakobsoni "Sakalas". 1885.aastal kuulutati lähedalasuva Peterburi kubermangu Lunga kreisi 520 tiinuse koha müügist, kuhu juba mõned eesti perekonnad olevat elama asunud.[2] Samal aastal teatati veel, et Ufaa kubermangus Birski maakonnas antavat suuremates ja väiksemates tükkides metsa-alust ja stepimaad rendi peale. Maapind must muld, tingimused head, 4-5 a. on maa ilma maksuta, ka

1) Eesti Postimees, 1883.a., nr. 28.
2) Virulane, 1885.a., nr. 30.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

antakse esiotsa valmis hooned elamiseks, mets ehitamiseks on ilma hinnata. Soovi korral müüdavat maa ka päriseks.[1]

Kuulutuste avaldamine jätkus ka järgnevailgi aastail. 1886.aastal teatati Jamburi kubermangust, et Moloskovitsi jaamast 18 versta kaugusel antavat headetingimustega rendile või müüdavat sedamaid üks mõis kõigi hoonete ja täielise mõisakraamiga.[2] Veel 1887.aastal, kui väljarändamine Eestis juba kaunis soiku jäänud oli, otsiti Eestist asunikke Bessaraabia eesti põllumeeste küla jaoks, kus maa hea, musta mullaga. Renditavat 12 aasta peale, rent olevat 3 rbl. tiinult.[3]

Kuna Eestis maahinnad pidevalt tõusid, siis võib arvata, et nende kuulutuste avaldamine vastukajata ei jäänud. Palju avaldati teateid ka selle kohta, et eestlased mitmel pool mõisaid päriseks on ostnud. 1885.aastal osteti Simbirski kubermangus 522 tiinu suuruse mõisa 36 000 rubla eest.[4] Järgmisel aastal ostsid Rakvere kandi 25 perekonda samas kubermangus 15000 rubla eest mõisa.[5]

Teatavat mõju avaldasid väljarändamisele ka mitmesugused kuulujutud ja mõnede organisaatorite tegevus, kes rahva väljarändamisest isiklikult huvitatud olid. Nii levis 1883.aastal Pärnu pool jutt, et sealt ligikonnast 10 000 inimest otsitavat tühjale maale saatmiseks, mis 7 kubermangu suur ja seisvat Hiina piiril. Iga väljarändaja saavat 100 rubla ja ka paar looma.[6]

---

1) Virulane, 1885.a., nr. 12.
2) Virulane, 1886.a., nr. 17.
3) Virulane, 1887.a., nr. 19.
4) Sakala, 1885.a., nr. 16.
5) Virulane, 1886.a., nr. 17.
6) Olevik, 1883.a. ,nr. 47.

Saraatovi kubermangu ümber asumist juhtis kuberneri kantseleiülema vanemabi Michler, kes ise sellest ilmselt ka suurt kasu sai, kuna kõik maasoovijad talle 10 rbl. maksnud olid.[1] 1887.aastal teatati Saaremaalt, et seal üks rikka krahvi teener mõnda sadat perekonda otsivat Pensa kubermangu viimiseks, kus tema peremees, krahv T. arutu suure mõisa ostnud. Saaremaalt olevat mitmed mehed isegi maad vaatamas käinud ning teda väga heaks kiitnud.[2]

Suurt osa etendasid muidugi ka varem välja rännanute kirjad. Need, kel raha oli maa ostmiseks, said peaaegu igal pool kiiresti heale järjele, ja kui nad elu Krimmis või Samaaras kiitsid, oli see nende seisukohalt päris õige. Kuid maad päriseks osta suutsid tegelikult väga vähesed väljarändajaist, sest enamasti lahkus Eestist vaesem rahvas.

Eestimaa kubermangu Statistika Komitee materjalides märgiti, et Eestimaa kubermangust lahkuvad enamasti popsid ja maata talupojad.[3] Sama võib otsustada ka ajaleheteadete põhjal:

1884.aasta "Vändra ja Rapla kihelkonnast pärit 18 perekonda, kes Saraatovi kubermangu esiotsa läksid, olid kõik vabadikud."[4]

1885.aasta Virumaalt. "Nõnda läks neid 22.apr. 1000 hinge ja 5. mail 150 hinge. Rakvere raudteejaamast teele. Suurem osa neist on vaesed, mõned isegi nii kehvad, et neil vaevalt mõni rubla teeraha on."[5]

---

1) Virulane, 1885.a., nr. 25.
2) Olevik, 1887.a., nr. 29.
3) Kapyзин, nr. 75.
4) Sakala, 1884.a., nr. 15.
5) Sakala, 1885.a., nr. 21.

1887.aasta. "Igalt poolt öeldakse, et nimelt vaesemad eestlased elukitsikuse pärast oma kodumaad tahta maha jätta ja Venemaale rännata."[1] Hilisemate teadete põhjal võib otsustada, et enamus neist küll rendimaid sai, paljud aga moonakakohaga pidid leppima.

Suurel hulgal rändas välja ka rentnikke. Enamasti lahkusid nad sellepärast, et nad oma renditingimusi täita ei jõudvat.[2] Kuna Eestis rendid iga aastaga tõusid ja Venemaal maaostu ning renditingimused paremad olid, siis on mõistetav rentnike püüd sama raha eest, mis siin rendiks kulus, Venemaal tükike maad päriseks osta. Üks Viljandimaa mees, kes väljarändama valmistus, seletaski, et tema maksvat H. mõisale vakamaa eest üle 10 rubla, aga selle rahaga võivat Venemaal põldu juba päriseks osta.[3] Juhtus sedagi, et paljud kroonutalude rentnikud, kellel renditingimused soodsad ja elu lahedam, oma kontrahid teistele ära müüsid ja välja rändasid.[4] Eks neidki viinud rännuteele lootus endale maad päriseks saada.

1885.aastal teatati Põltsamaalt[5] ja 1886.a. Maarja-Magdaleena kihelkonnast, et sealt isegi mitmed peremehed, kel kohad päriseks ostetud, oma päriskohad ära müünud ja Suhhumi rännanud.[6] Küllap nende seas ka niisuguseid oli, kelle kohta "Sakala" juba varem oli tähendanud, et "... mõni rahamees, kes Venemaal suuremal mõõdul omandada saab."[7]

---

1) Eesti Postimees, 1887.a., nr. 9.
2) Olevik, 1884.a., nr. 10.
3) Perno Postimees, 1884.a., nr. 4.
4) Eesti Postimees, 1884.a., nr. 12.ja Sakala, 1884.a.,nr. 6.
5) Eesti Postimees, 1885.a., nr. 27.
6) Olevik, 1886.a., nr. 19.
7) Sakala, 1884.a, nr. 6.

Enamasti oli aga see lahkumise põhjuseks, et kõrge hinnaga ostetud kohad üksteise järel haamri alla läksid, sest krediitkassa laenuprotsent oli sageli suurem kui endine rent. Kohad müüdi vabatahtlikult ära, kui nähti, et võlakoormast üle töötada ei jõua.

Väljarändamise vastu tundsid suurt huvi ka nekrutid, kes Kaukaasiasse ümber asumisel lootsid kroonuteenistusest vabaneda. Kuberneri teadaandega 1885.aastal aga neilt see lootus võeti.

Ümberasumise poliitika.

Tsaarivalitsuse poliitikas Baltimaade suhtes toimusid 80-ndail aastail tunduvad muudatused. Seda põhjustas rahvahulkade liikumise tõus Eestis ja Lätis ning vene valitsevate ringkondade taotlused Baltikumi administratiivseks ühtlustamiseks Venemaa teiste osadega. Muutused toimusid ka suhtumises väljarändamisse. Varem oli tsaarivalitsus olnud seisukohal, et "pole mõtet lubada välja rännata neil talupoegadel, kes leiavad "teenistust" oma mõisniku juures".[1] Teise revolutsioonilise situatsiooni aastail, kui uuesti laienes talurahvaliikumine ja levisid jutud tasuta hingemaa saamisest, leidis valitsus, et kasulikum on "liigsed" inimesed ümber asustada. Ümberasumist hakati reklaamima ja igati soodustama just talurahvaliikumise lähenemisel[2] kuna selles nähti "...ventiili paotamist ja agraarvastuolude "nüristamist"..."[3] Ümberasumisliikumist suunates ja soodustades peeti silmas ääremaade venestamist.

Kuid samal ajal püüdis tsaarivalitsus ümberasumist igati hoida oma kindla kontrolli all. 10. juulil 1881. kinnitatud "Временные правила" põhjal oli lubatud välja rännata vaid riigivarade ministri ja siseasjade ministri loal.[4] 60.-70.-ndail aastail oli väljarändajate mass suunatud Samaarasse ja Krimmi. 80-ndatel aastatel toimus ümberasujate suuna-

1) V.I.Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 78.
2) V.I.Lenin, Teosed, 18. kd., lk.72.
3) V.I.Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 46.
4) Брусницын, lk. 30.

mine Kaukaasia kubermangudesse. 1884.aastal võeti vastu seadus soodustatud tingimustest sõiduks raudteel. Kaukaasiasse ümberasunuile jagati rahalist toetust, anti pikaajalise tagasimaksu eest hobuseid ja lehmi ning malaariasse haigestunuile tasuta bensiini.[1] Kui suur hulk eesti asujaid Põhja-Kaukaasias Allmäe külas suurtesse raskustesse sattus ning paljud nälja ja viletsuse tõttu surid, anti kroonu poolt neile söömaraha ja viidi hulk perekondi hiljem Karsi lähedale elama[2], kus neile jällegi rahalist toetust ja tasuta ehitusmaterjali anti. 1885.aastal Eestimaa kuberneriks määratud Šahhovskoi, kes aktiivset venestamispoliitikat ajas ja sel eesmärgil õigeusku astumist toetas, soodustas samuti talurahva lahkumist, - küll aga teatava kontrolli all.

Kogu tsaarivalitsuse poliitika ümberasumise küsimuses oli kaksipidine: ajutised üleskutsed teatud alade koloniseerimiseks, samas reglementeerimine, kuberneridele antud õigus otsustada, kas maamees tohib sinna või mujale minna. Eriti kui liikumine paisus, siis ilmusid paanilised keelu- ja tõkestamise korraldused.

Kui 1884.aastal liikumine Liivi- ja Eestimaa kubermängus ulatuslikuks muutus, asusid kubernerid seda bürokraatlike vahenditega tõkestama ja võimude kontrolli alla seadma. Kiiresti järgnesid üksteisele kuberneride ettekirjutused kohalikele kohtu- ja politseiorganitele. Ümberasumisliikumist tõkestavaid käskkirju andis näiteks Liivimaa kuberner

1) AM, fond 284, s.-ü. nr. 9, lk. 22.
2) Virulane, 1886. a., nr. 1

välja 22. ja 24. mail ja 25. sept. 1884. Kui hoolimata nendest tõketest 1885.aastal ikka jälle esines juhuseid, kus talupoegi ilmus loata eriti Samaarasse ja Kaukaasiasse, nõudi kuberner uute ringkirjadega 7. juunist ja 8. augustist kõigi silla- ja kihelkonnakohtunikele, et talupoegadel ei tohi lubada mingit omavolilist väljarändamist sinna, ja et täpselt täidetaks eelmise aasta 25. septembri ringkirja nõudmisi. Tollega oli nimelt vallavalitsustel keelatud anda passe väljarändamiseks Kaukaasiasse. Vallavalitsus ei tohtinud selleks passe anda, vaid saatma väljarännata soovija kihelkonnakohtusse, kes omalt poolt tegi selle soovi teatavaks kubernerile. Viimane omakorda astus ühendusse vastava kuberneriga Kaukaasias, et selgitada, kas too on nõus vastu võtma. Samuti nõuti, et enne ümberasumist oleksid saadikud kohtadega tutvunud ning et ümberasujatel oleks "küllaldaselt vahendeid väljarändamiseks." Samas ringkirjas kinnitati, et valdades inimestele teatataks, et nad ei või loota mingile toetusele riigivalitsuse poolt. Ümberasumise bürokraatlik reglementeerimine tsaarivõimude poolt pidi eriti tõkestama odavate töökäte äraminekut, nagu see varemgi oli avaldunud. Seega puudus rahval tegelikult liikumise ja tööala valiku vabadus. "Varemalt hoolitsesid kupjad mõisniku kasude eest, nüüd aga hoolitsevad maakonnaülemad ja kubernerid", märkis V.I.Lenin.[1)]

Vaatamata keeldudele ja kitsendustele ümberasumine siiski jätkus. V.I.Lenin märkis: "Pole kahtlust, et ümberasustamise õige organiseerimise puhul võiks see etendada teatud

1) V.I.Lenin, Teosed, 6. kd., lk. 363.

osa Venemaa majanduslikus arengus."[1] Tegelikult keskne organiseerimine puudus. Alles 1886.aastal loodi komisjon selleks. 1886.aastal teatas "Postimees" järgmist. "Riigivalitsuse poolt kinnitatud põllutalituseline komisjoni kogu "

annab sellega üleüldiselt teada, et tema muude õienduste seas enese peale võtab mõisate ostmist ja müümist, nii et ka praegu tema toimetuses on palju mõisaid, mille omanikud komisjoni kogu kätte on nende äramüümist usaldanud, pärast seda kui need on väikestesse osadesse jagatud.

Selle peale vaadates, et palju Baltimaa elanikke on hakanud Venemaa hommiku- ja kagupoolsetes maakohtades maad ostma, aga selle juures tihti vaeva ja raskusi näevad, sest et nad kohalikke seadusi, kombeid ega keelt ei tunne, on komisjonikogu nõuks, et tema nendele Baltimaade elanikele, kes Suurel, Väikesel või Uuel Venemaal maid soovivad osta, kaastoetajaks tahab olla, niihästi ostetavate maade väljavalimise kui ka ostmise kinnituse ja asumise juures.

Müüdavaid maid on kõigis Volga jõe äärsetes, keskmistes musta mulla ja lõuna-alustes kubermangudes. Komisjonikogu võib neid inimesi toetada, kes tema läbi maad on ostnud, et nad kraami e. inventari saavad, mis põlluharimiseks hädasti vaja ja et nad ka kõige paremat seemet paraja hinnaga saavad, mille juures alalistele ostjatele ka võlgu usaldatakse."[2] Nagu kuulutusest selgub, oli tegemist kapitalistliku ettevõttega, mille eesmärgiks oli ümberasujate arvel kasu saada.

1) V.I.Lenin, Teosed, 18. kd., lk.72.
2) "Postimees, 1886.a., nr. 19.

Kui paljud asujad selle komisjoni abi kasutasid, seda kasutatud ajalehtedest ei selgu.

1888.aastal olevat "Sakala" teatel riigi põllupank tulusaks pidanud neile eestlastele ja lätlastele, kes kodumaalt Orenburgi, Samaara ja Novgorodi kubermangu välja rändavad, rahalist abi anda.[1] Kuid vaatamata neile "soodustustele" 80-ndate aastate lõpul väljarändamine Eestist soikus. Alles 90-ndail aastail seoses Siberi raudtee ehitusega hoogustus uuesti ümberasumine ning eestlased võtsid osa Siberi ja Kaug-Ida koloniseerimisest. Ka paaril järgneval aastakümnel püüti "... Siberi abil lahti saada võimalikult suurest hulgast rahututest talupoegadest."[2]

Kuidas suhtus Eesti ümberasumisliikumisse balti aadel? V.I.Lenin märkis: "Agraarvõitluse naelaks on... feodaalsed lätifundiumid. Talurahva võitlus maa eest on kõigepealt ja kõige enam võitlus nende lätifundiumide hävitamise eest.[3] On arusaadav, et seetõttu polnudki saksa mõisnikel midagi rahulolematute ümberasumise vastu. Kuna 80-ndail aastail toimus Eestis ka massiline õigeusku astumine, mis oli seotud tasuta hingemaa saamise lootusega, siis polnud mõisnikel eriti õigeusku astunute teistesse kubermangudesse mineku vastu midagi, kuna nad lootsid, et see liikumist nõrgestab. Parunite eesmärgiks oli säilitada vanad privileegid ja takistada uute reformide läbiviimist. "Rahvas ootab uusi seadusi,

1) Sakala, 1888.a.,nr. 23.
2) V.I.Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 160.
3) V.I.Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 224.

see tekitab ärevust. Seda mõisnikud soovivadki - teha valitsusele selgeks, et maa on haaratud revolutsioonilisest liikumisest ja et pole aeg rääkida reformidest, et sellises olukorras tuleb tugevdada vanade asutuste autoriteeti - ja mitte neid kõrvaldada."[1] 1885.aastal kuberneriks määratud Šahhovskoi asus aga kärpima ka parunite privileege. Hoopis vastandlikud mõisnike seisukohale olid eesti kodanluse vaated väljarändamisele. "Pidurdada rahvahulkade üha tugevnevaid nõudeid maa järele, takistada aktiivse võitluse puhkemist, meeleheitliku usaldusega kinni mätsida antagonistlikke vastuolusid talurahva enese leeris ning suunata rahva revolutsioonilisi taotlusi reformide ootamise teele - sellised olid eesti kodanluse peasihid."[2] Kodanluse reaktsiooniliste seisukohtade väljendajaks oli ajakirjanduses "Eesti Postimees", millega ühines ka "Olevik".

Kuna väljarändamine viis ära odava tööjõu, siis võitles "Olevik" aktiivselt väljarändamise vastu. Ka "Eesti Postimees" väljarändamist ei toetanud. Rezoldi kirju Kaukaasia kohta "Olevik" ära ei trükkinud, sest "meie ei soovi niisugust eestlaste uisapäisa väljarändamist. Härra Rezold teeks hästi, kui ta oma kirjadega meie rahva seas kahjulist liikumist ei sünnitaks."[3] "Eesti Postimehe" seisukoht samas küsimuses oli - "Rezold on paljusid oma kirjadega rändama õhutanud, see on rändama kihutatud inimesele kahjulik, pealeselle veel kodumaale iseäranis."[4] "Perno Postimees" toetab

1) Бруцкинскій, lk. 77.
2) Põhijooni, lk. 256.
3) Olevik, 1883.a., nr. 48.
4) Eesti Postimees, 1882.a., nr. 7.

väljarändamise vastast võitlust veel omalt poolt - "Missugust kasu lubab väljarändamine rahvale? Tuleb sama lugu, mis Iisraeli rahval, et on mööda maailma laiali. Rändaja saab ise kahju, sest siin müüb asjad odavalt ära. Ja kui palju rahva vara väheneb ja jõud saab nõrgestatud."[1]

Kui "Neue Dörptsche Zeitung" kommenteeris Pihkva saksa lehe kujutist eesti väljarändajate kohta ning asus seisukohale, et väljarändamine kõrgetest maahindadest tingitud on, võttis "Eesti Postimees" selle küll õigeks ja tunnistas, et naabruses asuvas Peterburi kubermangus küll põllumaad palju odavamalt saada on[2], kuid ei jätnud lisamata, et seal maad vähese rahaga osta siiski ei saavat, sest kogu raha tahetakse korraga.[3]

Kuigi 1883.aastal väljarändamine veel kuigi ulatuslik polnud, hädaldas "Eesti Postimees" juba: "Ärgu rännaku keegi teadmata ega kergemeelsel kombel isamaalt välja. Mitmed, kes enne jõukad taluperemehed on olnud, kahetsevad väljarändamist silmaveega."[4] "Olevik" toetab omalt poolt sellega, et igas väljarändamist käsitavas teates toob halbu sõnumeid. "Suur hulk suhhumlasi olevat külma või halli tõbe kätte surnud, veel suurem hulk olevat suremas haige ja tervetele ei antavat seda maad, mida saadikutele näidati."[5] - Saarde kihelkonnas perekond olevat kevadel Kaukaasia õnnemaale välja rännanud.

---

1) Perno Postimees, 1884.a., nr. 16.
2) Eesti Postimees, 1882.a., nr. 11.
3) Eesti Postimees, 1882.a., nr. 38.
4) Eesti Postimees, 1883.a., nr. 18.
5) Olevik, 1884.a., nr. 52.

"Oodatud õnne asemel ootas häda ja viletsus. Polnud põldu ega peavarju, polnud tööd ega teenistust, polnud leiba ega leivakõrvast. Sinna juurde tuli veel kuri külmtõbi ja pani väljarändajad "halli sõitma"."[1]

- Helmest läinud 3 kaunis jõukat perekonda Kaukaasiasse. Priist maast ja selle saamisest juttugi. Maa olevat nii mägine, et raudkonksudega peab üles ronima, adra ja äkke pruukimise peale ei maksa mõeldagi. Hobust ega lehma saada ei olevat. Ainus peatoidus olevat vänge kukuruus.[2] "Perno Postimees" aga pilkab väljarändajaid üsna armutult, et need "... seejuures hästi rõõmsad näod teha, nagu ootaks neid kulla kuhu, aitade täis vilja, suur kari kariloomi, tublid tarvilikud tööriistad, ilusad elumajad, soe tuba ja kõige lõpuks veel pehme sulgpatjadega voodi hingamiseks."[3]

1884.aastal kasvas aga väljarändajate arv tunduvalt ning sellega koos ka "Eesti Postimehe" hädakisa - "Mitmed väljarännanud peremehed on koguni jõukad ja rikkad perepidajad olnud. Nad on oma kontrahid teistele müünud ja ise rändama - õigemini hulkuma - läinud. Seda peame küll rumaluseks, jõleduseks ja kergeks meeleks nimetama. Mis õnne lähevad nad võõralt maalt otsima?"[4] - "Imelik on aga, et need kõik niisugused inimesed on, kes lehti ei loe ja ühestki asjast midagi ei tea. Nagu lambad jooksevad nad petiste keti kõlina peale."[5]

---

1) Olevik, 1884.a., nr. 43.
2) Olevik, 1885.a, nr. 12.
3) Perno Postimees, 1885.a., nr. 9.
4) Eesti Postimees, 1884.a., nr. 12.
5) Eesti Postimees, 1885.a., nr.9.

Ka "Perno Postimees" ei jaga rahva Kaukaasia-vaimustust - "Kui see maa nii hea oleks, siis oleks ta inimestest juba ammugi täidetud. Head asja püüab igaüks."[1] "Oleviku" veergudel peaaegu sama jutt - "Mõtelge, armsad Eesti sõbrad, mis te teete! Kerge on kohta käest ära anda ja tundmata maailma sisse minna, aga raske seal kohta ja tööd leida."[2] Muidugi olid kõik need hoiatused omal kohal, kuid toon ja viis, kuidas need ajalehed väljarändamisse suhtusid oli äärmiselt ebasõbralik ja hurjutav, ilma et ümberasumisliikumisse tõelisi põhjusi oleks välja toodud.

Kuna juba 1884.aastal hulk rahvast oli sunnitud tagasi pöörduma, kas reisiraha nappuse või ebaõnnestunud kohavaliku pärast, siis avanes ajalehtedel võimalus ka nende õnnetuse kommenteerimiseks. "Olevik" - "Mitmed läksid Simbirski kubermangu õnne vastu võtma, aga tulid suurel osal kerjates tagasi."[3] "Eesti Postimees" - "Mõned on üsna palja jalu kodumaale jõudnud. Elu on vaene: maja müüdud, kraam müüdud, raha otsas."[4]

Hoopis teistsugune on ajalehe "Sakala" suhtumine väljarändamisse. "Sakala" oli C.R.Jakobsoni eluajal tema antifeodaalsete demokraatlike seisukohtade väljendajaks. Jakobson toetas väljarändamist nagu üldse kõiki mõisnikevastaseid aktsioone, ja lootis, et sel teel saab mõni talupoeg pääseda ääretust viletsusest. 1881.aastal kirjutas ta: "... see ei ole iialgi kahjuks, kui rahvarikastest kohtadest liig inimesi, kellel maad napilt, teistesse kubermangudesse asuksivad, kus

1 Perno Postimees, 1885.a., nr. 12.
2) Olevik, 1885.a., nr. 5.
3) Olevik, 1884.a., nr. 12.
4) Eesti Postimees, 1884.a., nr. 37.

head elukohad, aga vähe rahvast. Ja niisuguseid kubermangusid on Vene riigis, ilma sügavat ja suurt Siberimaad nimetamata, küllalt. Üks maarikas riik nagu Venemaa võib seesuguse rahva asumiste läbi ikka perekamaks ja vägevamaks minna ja sellega ühtlasi ka inimeste olukord paremaks saada.[1] Jakobson kuulas ise järele maa ostmise võimalusi Venemaal ja eriti soovitas ta rännata lähematesse kubermangudesse. Kellel võimalik maad osta, sel soovitati sõita Oudova, Jamburi, Peterburi või Pihkva kanti, kus maa on tunduvalt odavam. "... mis siin mõni talukoht maksab, selle eest võib seal terve mõisa kätte saada."[2] Ka klimaatilised tingimused on neis kohtades Eesti alaga sarnased ja läheduse tõttu võivad ümberasujad parema majakraami ja loomigi kaasa võtta. Kuna Kaukaasiasse ümber asumine suurte kuludega oli seotud ja ka kliima seal eestlastele harjumatu oli, siis sinna asumist "Sakala" ei soovitanud.

Sakala jätkas esialgu ka peale C.R.Jakobsoni surma üldiselt sama joont talupoegade ümberasumise küsimuses. Nagu varemgi perekondadega kaugele ümber asumist ei soovitata. Selle kohta kirjutas "Sakala" - "... ärge enne naiste-lastega paigast liikuge, kui te veel ei tea, kuhu lähete."[3] Soojalt soovitatakse välja rännata poissmeestel oma vanade isade asemel, sest "väga tululik oleks noorele mehele, kui ta seal mõne kauni koha omale välja vaataks."[4]

---

1) Sakala, 1881.a., nr. 44.
2) Sakala, 1882.a., nr. 1.
3) Sakala, 1884.a., nr. 10.
4) Sealsamas.

Kroonutalude rentnike väljaräandamist "Sakala" heaks ei kiitnud, sest neil olevat parem põli kui mõisarentnikul. Ettevaatlikkust soovitatakse kõigile väljaräandajaile.

Et 1884. ja 1885.aastal palju inimesi laostunult tagasi pöördus, siis toetas "Sakala" kuberneri ringkirjades ettekirjutatud otsust - mitte anda passe neile, kel vahendeid pole ettenähtud kohta sõiduks ja ebaõnne korral sealt ka tagasi pöördumiseks. Sellepeale "Sakala" hoiatabki: "Vaadaku igaüks enne järele, kuhu läheb ja kas kopik sõna kuulab.[1]

Et ebaõnnestumisi väga palju oli, pidas "Sakala" vajalikuks sageli omapoolseid soovitusi esitada, pühendades selleks sageli terveid juhtkirju. 1886.aasta juhtkirjas "Väljaräandajatele" tunnistati, et eestlaste väljaräandamine üsna loomulik on, sest igipõlist soovi - omada maad, siin ju pole võimalik täita. Halb on aga, et väljaräandajad sageli mingeid hoiatusi tähele ei pane. "Seepärast oleks hädasti vaja, et need kel on himu välja rännata, end selleks ette valmistaksid ja oma tulevase asukohaga tutvuksid. Kahju aga, et suurem hulk väljaräandajaid võtab tee jalge alla hea õnne peale."[2] Põdurad ja puudulise rahaga inimesed reisi ette võtta ei tohiks, sest uus elu võõral pinnalnõuab keha- ja vaimujõudu, "Sakala" arvates peaks väljaräandaja 19 - 40 aasta vahel ja tublis tervises olema. Maad või teenistust, mida ta võõras kohas ette võtta tahab, peab ta hästi tundma. Kõiki ümberasujaid kutsutakse üles ka kasinusele, sest "söödik ja joodik läheb võõras kohas ruttu ja armuta hukka."[3]

1) Sakala, 1885.a., nr. 26.
2) Sakala, 1886.a., nr. 13.
3) Sealsamas.

1888.aastaks on aga "Sakalagi" seisukoht väljarändamise suhtes muutunud. Juhtkirjas "Väljarändajatele" esitab "Sakala" küsimuse: kas väljarändamine eesti rahvale üldse kasulik oli? "Killustamine väikesele rahvale kasulik olla ei saa. Paarikümne aasta eest sundisid hädad väljarändamisele. Praegune väljarändamise himu ... ei lase end vabandada."[1] Mis "Sakala" arvates siis paarikümne aasta jooksul rahva olukorras paranenud on? Maapuudus, kõrged maa- ja rendihinnad olid siis rahvast väljarändamisele kihutanud. Viimase paarikümne aastaga olid maahinnad aga veelgi tõusnud.

Tiinu keskmine hind oli 1869.a.[2] ja 1889.a.[3]

Harjumaal	35,48 rbl.	56,02 rbl.
Virumaal	54,43 rbl.	99,67 rbl.
Järvamaal	57,54 rbl.	82,11 rbl.
Läänemaal	55,36 rbl.	60,34 rbl.

Rööbiti maahindade tõusuga tõusid kogu aeg ka rendihinnad. Ilmselt on "Sakala" seisukoha muutumine seotud üldise väljarändamise vastase võitlusega, millest teisedki kodanluse häälekandjad osa võtsid.

80-ndatel aastatel toetas väljarändamist koos "Sakalaga" ka "Virulane", mille väljaandmist Jaak Järv alustas 1882.aastal. "Virulane" andis rahva majanduslikule olukorrale tunduvalt õigema hinnangu kui teised tolleaegsed ajalehed ning paljastas pidevalt mõisnike ülekohut ja vägivalda.

---

1) Sakala, 1885.a., nr. 26.
2) Харизман, lk. 109.
3) Sealsamas, lk. 115, 116.

Väljaränd amises nägi "Virulase" toimetaja üht vahendit viletsusest pääsemiseks ning avaldas pidevalt positiivset materjali väljaränn anute kohta. Seejuures toonitas Järv, et väljaränn anute eeliseks on vähemalt formaalne üheõiguslus ja vabanemine Baltikumis valitsevatest feodaalse süsteemi igandi-test.[1] Järve arvates tingis väljaränd amist ühelt poolt rahvaarvu pidev suurenemine ja teiselt poolt talumaa pidev vähenemine. Nagu "Sakalagi" pidas "Virulane" Peterburi kubermangu maaolusid soodsaiks ja pidas lähemaisse kubermangudesse asumist paremaks.[2] Pidevalt tõi "Virulane" teateid neist kohtadest, kus eestlasi juba elas, avaldas andmeid maa- ja rendihindade ning saakide suuruse ja viljahindade kohta. Palju avaldas "Virulane" ka kuulutusi maade müümise ja rentimise kohta Venemaa teistes kubermangudes.[3]

Kaukaasiasse asumise suhtes ühtis "Virulase" arvamus "Sakala" omaga - vähese raha ja väikeste lastega sinna ränn ata pole soovitav. "Kui nad ka vaevaliselt sinna saavad, pole neil ilma rahata ometigi midagi peale hakata... Loodus olevat seal küll hea ja viljakandev, aga siitmine jate tervis ei kannata vat välja sealset kliimat. Seda tunnistab nende poolt kaasa toodud külmtõbi."[4]

Nii näeme, et suhtumises ümberasumisse ilmneb suuri erinevusi tsaarivalitsuse, balti mõisnike ja eesti kodanluse häälekandjate seisukohtades. Viimastest "Sakalat" ja "Virulast" võib nende eesmärkide põhjal pidada kodanlik-demokraatliku

1) Virulane, 1884.a., nr. 19, lisa nr. 2
2) Virulane, 1884.a., nr. 8.
3) Näiteks 1885.a. nr. 19 ja 30, 1886.a. nr. 17, 1887.a. nr.19.
4) Virulane, 1884.a. ,nr. 48.

suuna esindajateks, kuivõrd nad taotlesid talupoegade varustamist maaga, feodalismi igandite likvideerimist ja vähemalt formaalsetki üheõiguslust. Kuid nagu märkis V.I.Lenin "... vale on arvamus, mille järgi ümberasumistega on võimalik ravida vene talurahva maapuudust."[1] Küsimuse lõplikuks ja ainuvõimalikuks lahenduseks kujunes alles 1917.a. maadekreet, mis likvideeris aadli lati fundiumid.

1) V.I.Lenin, Teosed, 13. k., lk.220.

Р Е З Ю М Е

В 60-80 годы XIX века в экономической жизни Эстонии произошли большие изменения. Началось интенсивное развитие капитализма; на путь капитализма поступило и сельское хозяйство, показателями этого было распространение покупки хуторов и денежной аренды. "Как только капиталистическое производство овладевает сельским хозяйством или по мере того как оно овладевает им, спрос на сельскохозяйственных рабочих абсолютно уменьшается..."[1])

Такое положение способствовало оживлению переселительного движения 80-х годов.

По данным газет самое пространное переселительное движение было в 1884 и 1885 годы. Если в 1880-1883 годы переселились из Эстонии около 400-500 человек, т.е. 100-125 человек в году, то известно, что в 1884 году уходили около 4000 человек и только в первой половине 1885 г. было около 3500 уходов. После 1885 года переселение постепенно унялось. Больше всех были переселением захвачены Вирумаа и Харьюмаа. В течение всего десятилетия были случаи переселения и в Пярнумаа и Вильяндимаа. Одинокие случаи этого движения были и в Вырумаа и в Тартумаа. Если сравнить места отправления 80-х годов с местами отправления 60-70-х годов, надо отметить там большую разницу. В 60-70-е годы переселением были охвачены

---

1) К.Маркс, Капитал, том I, Москва, 1967, стр.657.

Вырумаа, Тартумаа, Ляанемаа и острова. К ним прибавились еще Ярвамаа, Южно-Харьюмаа и Вирумаа, причем Ярвамаа и Вирумаа были основными центрами этого движения. В 80-е годы Тарту- и Вырумаа, а также и острова остались в стороне от массового переселения. Но Вирумаа приняла активное участие и в те и в другие годы. Вирумаа вместе с Ярвамаа была центром переселительного движения в 60-70 годы и вместе с Харьюмаа в 80-е годы. Причиной активного участия Вирумаа было кроме экономических причин и большая рождаемость. Это было там самым высоким во всей губернии.

В 1877-1886 годы рождаемость на 1000 человек

Харьюмаа	6,5
Вирумаа	10,7
Ярвамаа	7,3
Ляанемаа	9,3

1)

Местом переселения в 80-е годы был Кавказ. Как отметил В.И. Ленин "...южные и восточные окраины Евр.России были в значительной степени незаселенной территорией, на которую направлялся громадный приток переселенцев из центральной земледельческой России"2).

Со справками от губернской канцелярии переселились на Кавказ во второй половине 1884 г. 448 семей, около 1300-1400 человек. Но переселение без справок было также распространенным. В 1885г дали справки 118 семьям, но по газетным данным количество переселяющих было на 9 раз больше.

В этот период многие переселились и в близкие Петербургские,

---

1) Кёстнер, Н., стр. 97.
2) В.И. Ленин, Произведения, том 3, Москва, 1954, стр.494.

Псковские и Новгородские губернии, где условия покупки земли и аренды были хорошими. Так как эти места были близкими, газеты очень советовали переселиться именно туда.

С конца 1884 года можно отметить стремление переселиться на государственные земли в Центрально-Российских губерниях. Многие эстонцы переселились в Саратовскую, Симбирскую и Могилёвскую губернию. В этих губерниях остались и многие переселенцы, которым не хватило денег до Кавказа. В 80-е годы несколько групп переселенцев осталось жить в Крыму, в Владивостоке и других местах. В 1900 году во всей России жило не меньше чем 200000 эстонцев[1].

Многие газеты и журналы того времени уделили большое внимание на переселительное движение 80-х годов. Часто они обосновывали довольно конкретно это распространенное движение. Главной причиной переселения было плохое обеспечение эстонских крестьян землей. В то время, когда в Саратовской губернии на один человек было 5,1 десятин земли, в Симбирской губернии 2,5, в Псковской 3,5, в Тверской 2,3 десятины, в Эстонии было только 1,92 десятины земли на душу[2]. Кроме того в Эстонии земля была распределена так, что 58,6 % крестьян фактически земли не имело[3]. И так образовался слой, у которого не было земли. Те люди принуждены были искать работу на другом месте.

Уже в 60-е годы оживилась продажа хуторов. Те крестьяне, которые не смогли купить хутора, тоже должны были искать

---

1) Л.М. "Д" фонд, № 167, , 3.
2) Харузин, стр. 478.
3) Там же, стр. 179.

работу в других местах.

Средней ценой земли в Эстонской губернии в 1882-1889гг. было 59,64-83,15 рублей.[1] В то же время цены земли в других губерниях были гораздо дешевле: в Петербургской губернии десятина земли стоила 27 рублей, а в Тверской губернии можно было купить десятину за 15-20 рублей.

Параллельно с ценами земли повышалась и аренда. Так как не было никаких арендных договоров, помещики самовольно повышали аренду и арендаторы опять принуждены были уходить. Также дало грунтование земли возможность помещикам повышать аренду. Средний арендой в Эстонской губернии в 1881 году было 2,53 рубля с десятины земли[2]. Но многие крестьяне обязаны были ходить на барщину и в зависимости от этого аренда повышалась до 30-40 руб. в году[3]. В то же время аренда в других русских губерниях была значительно дешевле: в Крыму 90-170 коп. десятина, в Симбирске 1,5-3 руб. десятина. Кроме хозяйственных причин способствовало переселение письма переселенных раньше, газетные объявления и объявления о покупке и арендовании земли в других местах. В основном переселились из Эстонии бедняки - испольщики. Но много было среди переселенцев и арендаторов и даже хозяинов своей земли.

Отношение царского правительства к переселению было двухсторонним.

---

1) Харузин, стр. 116.

2) Харузин, стр. 125.

3) Главные черты, стр. 223.

С одной стороны оно желало ухода "лишних" людей, но с другой стороны оно по всякому старалось регламентировать это движение всякими приказами и законами. Фактически свободное переселение было всячески ограничено. В.И. Ленин отметил: "Мужик - дитя малое, без начальника и двинуться не смеет"... Разве это не надругательство над народом..."[1])

Балтийские помещики не имели ничего против ухода беспокойного элемента. Только тогда, когда переселение стало так массовым, что уже не хватало рабочих рук, стали препятствовать переселению. Отношение буржуазии к переселению яснее всего отразилось в газетах "Эсти постимээс" и "Олевик", которые всячески боролись против переселения.

Газеты "Сакала" и "Вирулане" зато поддерживали переселение и видели в нём единственный выход из трудного положения, вызванным недостаткой земли и самовольным поведением помещиков.

I) В.И. Ленин, Произведения, том 6, стр. 362.

Kasutatud allikad ja kirjandus.

I Marksismi-leninismi klassikute tööd:

Marx,K., Kapital, 1.kd., Tallinn,1953

Lenin,V.I., Kapitalismi arenemine Venemaal, Teosed, 3. kd., Tallinn, 1950.

Lenin,V.I., Pärisorjapidajad tegutsevad, Teosed, 5. kd., Tallinn, 1951.

Lenin, V.I., Kehvtalurahvale, Teosed, 6. kd., Tallinn, 1952.

Lenin,V.I., Venemaa pindala. Koloniaatsiooniküsimus, Teosed, 13. kd., Tallinn, 1953.

Lenin, V.I., Ümberasumise küsimus, Teosed, 18. kd., Tallinn, 1953.

Lenin,V.I. Praeguse valitsuse agraarpoliitika (üldine) küsimusest, Ümberasumisküsimuse tähendus, Teosed, 19. kd., Tallinn, 1953.

II Ajalehed:

"Eesti Postimees" 1880 - 1888.

"Kündja" 1883, 1884.

"Meelejahutaja" 1885.

"Olevik" 1881 - 1889.

"Oma Maa" 1884.

"Perno Postimees" 1884, 1885.

"Postimees" 1886 - 1890.

"Ristirahva Pühapäevaleht" 1889 - 1896.

"Sakala" 1880-1889.

"Valgus" 1885.

"Virulane" 1882 - 1888.

III Arhiivifondid:

Eesti NSV Riiklik Ajaloomuuseum AM

"D" fond nr. 167 - A. Raudkepi mälestused.

Fond nr. 284 - Nermanni kollektsioon.

IV Trükis ilmunud dokumendid:

"Из архива князя С.В.Шаховского",том II,
С-Петербург,1909 - Из архива Шаховского.

V Käsitlused:

Брусникин,Е.М.,Переселенческая политика царизма
в конце XIX века, -"Вопросы истории"
1965, № 1 -Брусникин.

Eesti NSV ajalugu, Tallinn, 1957.

Eesti NSV ajalugu, II kd., Tallinn, 1963.

Харузин А.,Крестьянское землевладение в Эстляндской
губерни.,Ревель,1895 - Харузин

Köstner,N., Rahva arvu kasvamine Eestimaal.

Album "Noor-Eesti" , Tallinn, 1915.

Meomuttel,J., Eesti asunikud laialises Vene riigis,
Jurjev, 1900 Meomuttel.

Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil,
Tallinn, 1958 = Põhijooni.

Sisukord

		lk.
1.	Eessõna	1.
2.	Ümberasumise dünaamika ja lähtepaigad Eestis 80-ndatel aastatel	4
3.	Ümberasumise sihtkohad 80-ndatel aastatel.	22
4.	Ümberasumise põhjused	42
5.	Ümberasumise poliitika.	56
6.	Venekeelne resümee	70
7.	Kasutatud allikad ja kirjandus	75